

Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за историју

Дипломски рад:
Нафтна криза 1973. године
у београдској штампи

Професор:
Др Јелена Рафаиловић

Студент:
Катарина Павловић ИС 13/53

Београд, септембар 2020.

Садржај

Предговор.....	3
Увод.....	5
1. Октобарски рат као узрок кризе.....	10
1.1. Прве реакције-одабир стране.....	11
2. Криза из угла ОПЕК-а.....	15
2.1. Увођење мера.....	16
2.2. Арапска “солидарност“ и “јединство“.....	20
3. Утицај кризе на односе у оквиру Атлантског пакта.....	25
3.1. Питање Холандије-тест европске солидарности.....	25
3.2. Самит „Деветорице“ у Копенхагену-захлађивање односа.....	28
3.3. САД-Западна Европа-од удаљавања до поновног зближавања.....	29
3.3.1. Вашингтонска конференција-усамљеност Француске.....	30
4. Слика унутрашњих проблема.....	34
4.1. Саобраћај у западним земљама.....	34
4.2. Нестабилност валута.....	37
4.3. Штрајкови и отпуштања радника.....	38
4.4. Нова 1974. година.....	41
Закључак.....	43
Списак извора и литературе.....	45

Предговор

Нафтна криза један је од највећих глобалних потреса након Другог светског рата. Економски и политички изазови који су се јавили као резултат кризе нису заобишли ни Југославију. Циљ овог истраживања јесте да се прикаже слика једног таквог светског потреса у југословенској штампи седамдесетих година XX века.

Криза је званично трајала од октобра 1973. године до марта 1974. године. У литератури се као узрок кризе наводи Октобарски рат, који су водили Израел са једне и арапске државе Египат и Сирија са друге стране. Међутим, самом почетку кризе претходила је расправа арапских земаља о употреби петролеја у циљу разрешења кризе на Блиском истоку у њихову корист. Последице ове одлуке осећале су се дуго и након званичног укидања нафтног ембарга и зато се закључује да се трајање кризе не своди само на зимске месеце '73 и '74 године и да се Октобарски рат више може сматрати њеним поводом него узроком. Оно што је стајало пред земљама Западне Европе, али не само њима, већ пред сваким делом света, јер се нафтни потрес у мањој или већој мери осећао на свим меридијанима, било је суочавање са бројним проблемима економске, социјалне, друштвене, политичке природе које је криза подстакла.

Сама структура рада је конципирана према тематским целинама које обрађују кључне проблеме нафтне кризе, са идејом да се заобиђе хронолошко редање догађаја услед кога се врло често јавља иступање из контекста и онемогућавање да се проблем сагледа из различитих углова. Основни извори који су коришћени приликом писања рада јесу водећи београдски и југословенски листови тога времена, „Политика“ и „Борба“, а такође и недељник „НИН“. Иако је штампа тог времена била под контролом и утицајем комунистичке партије, приликом упоређивања примећене су разлике у начину писања између појединих листова, па је тако дневни лист „Политика“ за нијансу неутралније писао о вестима везаним за Октобарски рат и саму кризу него, строго за арапску страну опредељени лист, „Борба“.

Како би се разумео изглед тадашњег Блиског истока у оквиру Хладног рата, било је неопходно истаћи догађаје који су претходили Јомкипурском рату и избијању нафтне кризе уопште, за шта су највише послужила дела Скота Михаела Баумана *Crisis in the Middle East: Israel and the Arab States 1945-2007* и Мелвина Лефлера и Ода Арнеа Вестарда *The Cambridge History of the Cold War, Volume II, Crises and Détente*.

У првом поглављу у најкраћем се приказује Јомкипурски рат као директан повод нафтне кризе и том приликом коришћено је дело Мехрана Камраве *The Modern Middle East, A Political History since the First World War*, а највише пажње посвећено је реакцијама, приказаним у југословенским дневним листовима, пре свега блоковских сила, затим западноевропских земаља, Југославије кроз чију призму се види и став свих Несврстаних и на крају самих држава произвођача нафте. Анализа поменутих реакција од важности је јер опредељивање „мале Европе“ и блоковских сила за једну од сукобљених страна заправо осликава њихово држање и током трајања нафтне кризе. Наредно поглавље посвећено је односима унутар Атлантског пакта и приказује како је ток кризе вртоглаво мењао релације међу његовим чланицама и у каквој атмосфери је Запад дочекао, а у каквој испратио нафтни бум. Како би се што јасније објасниле промене у односима коришћена су дела Аурелие Елизе Гфелер *Building a European Identity, France, the United States, and the Oil Shock, 1973-74*. и Асафа Синивера *The Yom Kippur War: Politics, Legacy, Diplomacy*. Један део рада посвећен је арапској политици употребе петролеја у дипломатске сврхе, примени првих мера, затим постепеном поштравању истих, као и односима међу земљама произвођачима, који су као и већина међународних односа у периоду нафтне кризе били променљивог карактера. За анализу поменутих сегмената коришћена су дела попут *Oil shock, The 1973 crisis and its economic legacy*, групе аутора, и дело Михаела Раушера *Opec and the Price of Petroleum*. Последње поглавље посвећено је унутрашњим проблемима са којима су се земље, директно или индиректно погођене одлукама земаља произвођача суочавале, а то су пре свега несташица горива, а самим тим и слабљење сваког вида саобраћаја, нестабилност валута, отпуштање радника, а за сликовити приказ ове веома тешке економске ситуације у свету коришћена је у највећој мери већ поменута домаћа штампа оног времена.

Увод

Многи мањи или већи догађаји попут ратова, криза, преговора, дипломатских притисака, заправо су део једног великог процеса који је уобличио Медитеран након 1945. године. Тај процес познатији као Хладни рат, представљао је тежњу двеју сукобљених сила, Сједињених држава и Совјетског савеза, двеју сукобљених страна света, запада и истока, да онемогуће једна другу у својим политичким тежњама и потезима.¹

Надметања два блока за превласт на простору Медитерана огледала су се и у њиховом мешању у кључне догађаје на простору Блиског истока кроз пружање подршке једној од страна, арапској или израелској. Након рата између Израела и арапских држава из 1949. године, чији је повод било израелско проглашење државе, под контролу Израела дошле су нове територије насељене Палестинцима. Огроман број њих морао је да се исели и уточиште пронађе на територији Газе која је миром између Израела и Египта потпала под египатску контролу.² Већ 1955. године долази до новог напада Израела на египатске трупе у Гази и тада су Сједињене државе оцениле египатског председника Гамала Абдел Насера као врло опасну личност која може уздрмати присуство Запада на овом простору, дакле правдале су израелску агресију. С друге стране он је, да би ојачао своју позицију председника, али и да би повећао углед међу арапским земаљама, почео са припремањем војске за рат против Израела и затражио помоћ, не случајно, од Совјетског савеза.³

Док су западне земље пре свега Француска и Британија током трајања Суецке кризе 1956. године, наоружавале и помагале Израел, незадовољне одлуком египатског председника о национализацији Суецког канала, Совјетски савез је поново подршку пружио Египту. Сједињене државе су осудиле британско-француско бомбардовање луке Порт Саид, само из разлога што је то угрозило њихове напоре ка успостављању добрих односа са арапским државама. Након овог сукоба углед египатског председника и снага Египта као државе значајно су порасли, али је насупрот томе Израел, неизоставно захваљујући подршци са запада, такође показао значајну војну способност. У очима арапских земаља, Израел је виђен као продужена рука Запада и то осећање појачано је све већом нетрпељивошћу арапских земаља према западним режимима управо због свих потеза

¹ Dimić Ljubodrag, „*Jugoslavija i Hladni rat, Ogledi o spoljnoj politici Josipa Broza Tita (1944-1974)*“, Beograd 2014., str. 377.

² Baumann Michael Scott, *Crisis in the Middle East: Israel and the Arab States 1945-2007*, London 2009, str. 23-26.

³ Isto, str. 40.

које су предузимали, а били су противни пре свега египатским, а онда и арапским интересима. Иако је Насер желео да Египат остане потпуно неутралан и несврстан, ипак је био ближи Совјетском савезу, који је почео да га снабдева наоружањем и улажући средства потпомаже изградњу Асуанске бране.⁴

Међутим, шездесете године двадесетог века биле су године успона Израела. Развој и напредак примећен је на свим пољима, а посебна пажња посвећена је одбрани земље, наоружању, борбеној готовости народа, спремности земље за рат уопште. Све ово омогућено је захваљујући донацијама Јевреја из емиграције, али и Сједињеним државама које су сматрале да Израелу прети опасност од околних арапских земаља и да му због тога треба помоћи. Ипак, Сједињеним државама је више сметало то што се Египат и Сирија наоружавају уз помоћ Совјетског савеза и што су његово присуство на овом простору и мешање у политичка збивања постајали све већи.⁵

Ипак шездесетих година прошлог века јавила се и тежња ка поновном успостављању односа између великих сила што је и довело до једне нове фазе Хладног рата, такозваног Детанта, периода одмрзавања односа и смањивања напетости између СССР-а и САД-а.⁶ У таквим околностима долази до избијања новог сукоба између Израела и арапских земаља Сирије и Египта. У тренутку када је са израелске стране уследила претња да ће заузети престоницу Сирије, град Дамаск, Совјетски савез је одлучио да реагује. Сматра се да је Совјетски савез само желео да искористи заузетост Сједињених држава ратом у Вијетнаму и прошири и учврсти своју доминацију над овим простором, те је, или погрешно протумачио држање израелских снага и упозоравао на напад, или намерно пласирао лажне информације. Врло брзо је уследило обећање и од стране америчког председника Линдона Џонсона да ће помоћи Израелу уколико га Египат буде напао.⁷

Како је пораз арапских савезника Египта, Сирије и Јордана у овом рату из 1967. године, у литератури познатијим под називом Шестодневни, био на помолу, а самим тим у питање доведен и опстанак Совјетског савеза на овом простору, једино што му је преостало била је претња интервенцијом против Израела. Међутим, сигурно је да би

⁴ Baumann Michael Scott, *Crisis in the Middle East: Israel and the Arab States 1974-2007*, London 2009, str. 44

⁵ Isto, str. 46.

⁶ Dubravka Stojanović, *Radanje globalnog sveta 1880-2015.: vanevropski svet u savremenom dobu*, Beograd: Udruženje za društvenu istoriju 2015., str. 325.

⁷ Baumann Michael Scott, *Navedeno delo*, str. 47-50

такав совјетски потез изазвао контрареакцију Сједињених држава и зато се он окреће идеји заједничког посредовања двеју великих сила.⁸

Зато је главно питање било како пре свега постићи, а затим и одржати глобално отопљавање и сарадњу, а истовремено сачувати своју позицију на Блиском истоку. Совјетско стално присуство на Блиском истоку постало је веома несигурно након смрти египатског председника Гамал Абдел Насера и да би га повратио, Совјетски савез је требало заједничким радом са Сједињеним државама да постигне решење сукоба. Међутим, за Совјетски савез ово би могао бити мач са две оштрице, јер са једне стране неминовно је да би постигао спречавање рата, а са друге стране овакво држање би можда изазвало окретање Арапа према Америци.⁹

Окончање овог рата, као и окончање свих претходних конфликта, гурало је две супротстављене стране у још дубљи раздор. Из низа последица које су уследиле, а то су најпре губици у људству, затим наметање Израела као водеће силе региона, надмоћност западног оружја у односу на оно које долази са истока, издваја се потпадање огромних територија насељених арапским становништвом под израелску окупацију, међу којима су Голанска висораван, Западна Обала, Газа и Синај. Према резолуцији 242 Уједињених нација из новембра 1967. године Израел је био дужан да се повуче са окупираних територија, а да се истовремено признају права и суверенитет свим државама у региону.¹⁰ Међутим, Израел се оглушио о одлуке Уједињених нација и није напуштао окупиране територије. Незаинтересованост обе стране, и СССР-а и САД-а за све заоштренију ситуацију на Блиском истоку, пружила је прилику Египту и Сирији да започну нови рат против Израела, 6. октобра 1973. године. Египатске трупе прешле су на источну страну Суецког канала, док су сиријске трупе поразиле Израелце на Голанској висоравни. Већ 9. октобра Москва је почела да шаље ратни материјал Египту, а Вашингтон је био уздржан све док нису стигла упозорења из Израела да ће употребити нуклеарно наоружање уколико то буде било потребно. Тек након ових упозорења, Сједињене државе су почеле да шаљу помоћ Израелу у виду тенкова, артиљерије и муниције за авионе.¹¹

⁸ Melvyn P. Leffler, Odd Arne Westad, *The Cambridge History of the Cold War, Volume II, Crises and Détente*, Cambridge University Press 2010., стр. 152., 153.

⁹ Asaf Siniver, *The Yom Kippur War: Politics, Legacy, Diplomacy*, Oxford University Press, New York 2013., стр. 102.

¹⁰ Baumann Michael Scott, *Crisis in the Middle East: Israel and the Arab States 1945-2007*, London 2009., стр. 50-53

¹¹ Melvyn P. Leffler, Odd Arne Westad, *Navedeno delo*, стр. 319., 320.

Са избијањем Октобарског рата избило је на површину и неслагање међу земљама чланицама Европске економске заједнице. Британија и Француска су се држале свог проарапског опредељења будући да им је арапска нафта, која је постала ново дипломатско оружје, била неопходна. Насупрот овим двома европским државама, Холандија и Данска су давале подршку Израелу, карактеришући Египат и Сирију као кривце сукоба.¹² Како је рат све више одмицао, европске земље су се постепено удаљавале од Сједињених држава не желећи да следе њихову политику подршке према Израелу. Већина земаља је забранила америчким авионима да улазе у њихов ваздушни простор на путу ка Израелу или да слећу на њихову територију.¹³

Несврстани су, са друге стране били врло сложни и усаглашени када је блискоисточна криза била у питању. Четврти самит Несврстаних одржан је у Алжиру, од 5. до 10. септембра 1973. године, само месец дана пре почетка арапско-израелског рата. Све учеснице позитивно су гледале на стабилизацију односа између Истока и Запада, али су упозоравале да из њиховог приближавања не сме произићи доминација над читавим светом. Једна од најважнијих тема дневног реда било је и ново заоштравање ситуације на Блиском истоку и Резолуција о Блиском истоку коју је самит усвојио подразумевала је повлачење Израела са окупираних арапских територија, право палестинског народа на враћање у своју домовину, тиме мислећи на Израел и признавање њиховог права на самоопредељење, а завршавала се позивом упућеним свим несврстаним земљама да прекину дипломатске, економске, војне и привредне односе са Израелом.¹⁴

Кратка историја блискоисточног петролеја

Након Другог светског рата, међународно тржиште нафте било је под контролом седам нафтних компанија, познатијих као Седам сестара (*Esso, Mobil, Gulf, Shell, BP, Texaco, Socal*) и своје пословање на Блиском истоку организоване су помоћу конзорцијума у коме су биле заступљене све главне компаније и пословале су у најмање две државе. Тиме су предупредиле превелико мешање влада земаља у којима послују и ослабиле могућност национализације нафтног сектора.¹⁵

¹² Aurélie Élisabeth Gfeller, *Building a European Identity, France, the United States, and the Oil Shock, 1973-74.*, New York 2012., str. 94.

¹³ Asaf Siniver, *The Yom Kippur War: Politics, Legacy, Diplomacy*, Oxford University Press, New York 2013., str. 155.

¹⁴ Богетић Драган, *Особености и дилеме Алжирског самита несврстаних 1973.*, Токови историје 1/2018, стр. 12-31.

¹⁵ Ramadi Mohamed, Mahdi Wael, *OPEC in a Shale Oil World, Where to Next?*, Switzerland 2015., 33-35. str.

За разлику од других арапских земаља, Саудијска Арабија је отворила своје границе само за америчке компаније. Четири америчке нафтне компаније су од 1936. године постепено долазиле у Саудијску Арабију и већ 1950. године створиле арапско-америчку нафтну компанију познатију као *ARAMCO*. Том приликом, успостављен је систем поделе између компанија и земаља домаћина по принципу 50-50. Концесије или права нафтних компанија подразумевале су слободу на истраживање површина, производњу и њено унапређивање и на крају извоз огромних количина нафте. Осим тога, можда највећа предност компанија у односу на државе која им је омогућавала доминацију на тржишту, јесте право на одређивање количина које ће се производити, формирање цена и слобода избора где ће се нафта извозити.¹⁶

У септембру 1960. године министри за петролеј арапских земаља произвођача нафте Ирана, Ирака, Кувајта, Саудијске Арабије и једне јужноамеричке државе, Венецуеле, састали су се у Багдаду и основали Организацију земаља извозница нафте (ОПЕК-ОПЕЦ).¹⁷ Настаје као одговор на најаву главних нафтних компанија да ће смањити цене нафте. Основни циљ организације тада је био да се спречи даље снижавање цена, да се земље произвођачи осамостале у односу на велике нафтне компаније и да се пронађе неко прихватљиво решење за обе стране.¹⁸ Прва арапска држава која се изборила за веће учешће у формирању цена јесте Либија која је 1970. године захтевала преговоре о поскупљењу. У томе је и успела захваљујући тактици личног преговарања са компанијама, а не у оквиру ОПЕК-а и јер јој је мања зависност од великих нафтних компанија то омогућила. Овај потез либијске владе покренуо је веће залагање ОПЕК-а за управљањем ценама, а занимљивост лежи у чињеници да се водеће нафтне компаније нису испречиле идеји земаља произвођача да преузму контролу над ценама.¹⁹

На два конференцијама одржаним у Техерану јануара и Триполију априла 1971. године, земље чланице ОПЕК-а су успеле да се изборе да повећање цена нафте буде веће од 25% и то је један од првих корака ка самосталном утицају на цене петролеја без мешања водећих нафтних компанија.²⁰

¹⁶ Ramadi Mohamed, Mahdi Wael, *OPEC in a Shale Oil World, Where to Next?*, Switzerland 2015. str. 35.

¹⁷ Melvyn P. Leffler, Odd Arne Westad, *The Cambridge History of the Cold War, Volume I, Crises and Détente*, Cambridge University Press 2010. str., 505.

¹⁸ Rausher Michael, *Opec and the Price of Petroleum*, Theoretical Considerations and Empirical Evidence, Springer-Verlag Berlin, Heidelberg 1989., str. 13., 14.

¹⁹ Ramadi Mohamed, Mahdi Wael, *Navedeno delo*, str. 37-39.

²⁰ Rausher Michael, *Navedeno delo*, str. 26.

1. Октобарски рат као узрок кризе

Нови египатски лидер Анвар ел Садат, који је заменио свог претходника, Гамал Абдел Насера, није успео да достигне углед који је уживао његов поменути претходник. Зато му је зарад стицања политичког угледа и престижа била преко потребна војна победа. Поред тога, египатска територија је још увек била окупирана од стране Израела, а окупација Синаја и нефункционалност Суецког канала значајно су утицали на државну економију. Зато је повратак окупираних територија био од велике националне, али и економске важности. Рат је почео 6. октобра 1973. изненадним, доброорганизованим, комбинованим нападом сиријских и египатских снага. Након првих неколико дана арапски савезници били су у завидној предности, Египћани су успели да се пребаце на источну обалу Суеца и изврше јуриш дубоко у територију Синаја, а сиријске снаге ослободиле су читаву Голанску висораван.²¹

Велика предност коју су арапски савезници имали на својој страни било је природно богатство братских земаља, нафта. Стални дописик Политике из Каира, Ибрахим Амер, објашњава потезе арапских земаља непосредно пре избијања сукоба и преноси да је египатски председник Анвар ел Садат у септембру, без икаквих наговештаја, посетио Саудијску Арабију, Катар и Сирију и са лидерима ових земаља расправљао о томе на који начин би природно богатство карактеристично за овај простор, могло да се искористи у борби против Израела. Бејрутски лист „Ал Анвар“ преноси да су се египатски лидер Садат и саудијски краљ Фејсал усагласили да би арапске земље произвођачи нафте требало да наступе сложено у идеји да се петролеј користи у дипломатске сврхе. Такође, како се нафта купује у доларима, а долар је ослабио последњих месеци, саудијски економисти и стручњаци закључили су да би много корисније било да нафта остане под земљом, док са друге стране, индустријски развијеним земљама нафта постаје преко потребна. Осим тога, национализација 51% акција главних нафтних компанија у Либији, национализација ирачких и алжирских нафтних налазишта, претпостављало се да може покренути талас национализације и у осталим земљама произвођачима.²²

Десет дана након избијања Октобарског рата земље персијског залива-Саудијска Арабија, Ирак, Иран, Кувајт, Катар и Уједињени Арапски Емирати, издале су саопштење

²¹ Mehran Kamrava, *The Modern Middle East, A Political History since the First World War*, University of California Press, 2005., str. 126-128.

²² И. Амер, „Да ли се Фејсал придружује петролејској бици?“, *Политика* 7. септембар 1973., стр. 5.

којим се цена нафте повећава за 70%, односно са 3.01\$ на 5.11\$ по барелу. Поред тога што је ово први у низу гестова које су земље произвођачи учиниле како би извршиле притисак на западне државе да обуставе своју подршку Израелу, блискоисточне земље су по први пут након Другог светског рата од водећих компанија преузеле улогу оних који одређују цене и како је криза узимала маха контрола над црним златом све више је била у њиховим рукама.²³

1.2. Прве реакције-одабир стране

У једном од првих чланака по избијању рата Ристо Бајалски²⁴, дописник Политике из Москве, упознаје југословенску јавност о ставу Совјетског савеза. Наводи да је сукоб само последица предуге агресије Израела, да је Израел својим понашањем, провокацијама и непоштовањем одлука Савета безбедности о повлачењу са окупираних територија, изазвао поновни потрес на Блиском истоку и да ће једино Израел и израелски народ сносити последице. Совјетска влада понавља да ће једино ослобађањем арапских територија и признавањем права палестинског народа трајни мир бити могућ.²⁵ Дакле, посматрајући прве импресије источне силе могло се закључити да је за њу питање узрока рата значајније од питања ко је исти и започео.

Из већ поменутог совјетског става и првих совјетских реакција по избијању Октобарског рата, јасно се може закључити да су Арапи стекли наклоност СССР-а. Али активнијем укључивању Совјетског савеза у збивања допринело је зближавање Египта-најугицајније и Саудијске Арабије- најбогатије арапске земље. Москва је од Каира тражила да буде посредник у дијалогу између СССР-а и Саудијске Арабије, а на такав захтев ју је подстакла изјава саудијског краља Фејсала којом поздравља совјетски став по питању блискоисточне кризе. Саудијске дипломате су у овом приближавању видели још једно афирмисање Саудијске Арабије као водеће земље арапског света и да би то значајно допринело повећању њеног политичког значаја. Међутим, писања посматрача збивања на Блиском истоку, Ибрахима Амера, југословенској јавности скреће пажњу на страх, сумњу и обазривост краља Фејсала од тежње Совјетског савеза и његових сателита ка

²³ Ramadi Mohamed, Mahdi Wael, *OPEC in a Shale Oil World, Where to Next?*, Switzerland 2015., стр. 41.

²⁴ Југословенски новинар који је пре него што је почео да се бави новинарством био учесник Народно ослободилачког рата и припадник јединица које су ослобађале Београд. Педесетих година боравио је у Мађарској и Чехословачкој, пишући како за Политику, тако и за листове „Борба“ и „Нова Македонија“. Важио је за једног од најцењенијих југословенских новинара и најбољег познаваоца источних прилика. Преминуо је у Москви 1998. године, из које је извештавао пуних 12 година.

<http://www.politika.rs/scc/clanak/385464/Zivot-i-stil/Najbolji-saveti-dobijeni-od-novinara>, 11.07.2020. 13:35h

²⁵ Р. Бајалски, „Израел одговоран за последице“, *Политика*, 6. октобар 1973., стр. 2.

ширењу комунизма на арапске земље, тиме претећи директно и исламу. Због својих врло оштрих изјава да су комунизам и ционизмом једнаки и највећи непријатељи муслиманског, арапског света, краљ Фејсал је у више наврата био нападан од стране совјетске штампе и комунистичког дела арапског света.²⁶ Будући да је Совјетски савез потребе за нафтом задовољавао из сопствених резерви и није подлегао нафтном притиску земаља произвођача, у рубрикама југословенске штампе које су се бавиле нафтном кризом и политичим и економским проблемима које је криза изазвала, совјетско гледиште заузима мање простора у односу на западноевропско и америчко, па се стиче утисак да у датом моменту он само игра улогу посматрача.

Међутим, Сједињене државе су на почетак рата реаговале одлучније и одмах започеле разговоре са Совјетским савезом како би спречиле да источна сила делује самостално и преузме примат на Блиском истоку. Са америчке стране је постојало чврсто уверење да Совјетски савез не би дозволио поновни пораз Арапа и да би интервенцијом повратио присутност, углед и доминантну позицију на Блиском истоку што је за Сједињене државе било готово недопустиво.²⁷ Танјуг преноси да је прва реакција Вашингтона била упућивање апела обема странама за прекид сукоба, али све више почињу да се јављају вести да је арапска страна та која је започела сукоб.²⁸

Међутим, стални дописник Политике из Њујорка, Јуриј Густинчич²⁹, преноси да амерички лист Њујорк пост, који је најстраственије произраелски орјентисан, наводи да се шпекулисало да Израел припрема неку врсту освете за киднаповање у Аустрији³⁰ и да

²⁶ Ибрахим Амер, „Дијалог Москве и Фејсала?“, *Политика*, 27. новембар 1973., стр. 4.

²⁷ Craig Daigle, *The limits of Détente, The United States, the Soviet Union and the Arab-Israeli Conflict 1969-1973.*, Yale University Press 2012, 298, 299.

²⁸ Танјуг, „Вашингтон апелује да се сукоб прекине“, *Политика* 7. октобар 1973., стр. 2.

¹⁸ Јуриј Густинчич рођен је у Трсту 1921. године, у Москви је завршио основну и средњу школу, постао члан комунистичке омладине и почео да студира историју на Московском универзитету 1939. године. Током Другог светског рата радио је за Радио Москву, док са децом осталих комунистичких активиста није пребачен у Ашхабад, главни град Туркменистана. Године 1944. постаје члан Југословенске бригаде Црвене армије и долази у Србију. Након ослобођења, као члан југословенске делегације и преводилац за руски језик, одлази у Лондон на конференцију великих сила. Вратио се у Москву како би завршио започете студије, међутим након 1948. године враћа се у Југославију и постаје шеф Одељења за спољну пропаганду. Девет година је радио у Лондону као дописник југословенске штампе, а од 1969. до 1982. борави у Њујорку. Његови текстови могли су се читати у листовима попут Политике, Борбе, Нин-а, а извештавао је и за ТВ Београд и ТВ Љубљану. Добитник је најпрестижније новинарске награде Моше Пијаде. Преминуо је у Љубљани 2014. године. <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1204232> 11.07.2020., 14:06h

³⁰ На аустријско-чехословачкој граници 28. септембра 1973. године двојица Палестинаца отели су троје Јевреја који су покушали да емигрирају у Израел. У замку Шохенау у Доњој Аустрији постојао је транзитни камп за Јевреје који су желели да из Источног блока емигрирају у Израел и главни захтев отмицара био је да се камп затвори. https://web.archive.org/web/20110820175540/http://www.historisch.apa.at/cms/apa-historisch/dossier.html?dossierID=AHD_19730928_AHD0001 12.09.2020., 13:30h

је веома узнемирен због помирења Египта, Сирије и Јордана. Друга америчка гласила тврде да је америчка обавештајна служба гледала на груписање египатских и сиријских снага као на рутинску демонстрацију силе.³¹

Француски министар спољних послова Мишел Жобер је по избијању рата изјавио да је став Француске одувек био: доћи до решења мирним путем. Међутим, Душан Пешић³², Политикин дописник из иностранства, преноси да је на питање новинара о сукобу на Блиском истоку и арапском деловању, Жобер одговорио питањем: „*Зар је могућно и потребно називати агресијом покушај да се ступи на своју територију?*“³³ Изјава која указује на чију страну се у новонасталом сукобу сврстала Француска, открива нам и држање Француске током трајања нафтне кризе.

Прве реакције Британије на рат на Блиском истоку биле су крајње уздржане. Лист „Борба“, преносећи писања британске штампе, обавештава да се Британија првог дана рата не опредељује ни за једну од страна нити наводи ко је отворио ватру, само даје информације о томе да су се египатске и сиријске снаге нашле на источној обали Суецког канала односно Голанској висоравни.³⁴ Лондон у овим првим моментима само посматра ситуацију и потезе великих сила, а посебно совјетске. Совјетски став је оцењен као проарапски, у складу са дотадашњим држањем СССР-а, али је примећена разлика у односу на 1967. годину и претходни арапско-израелски рат када је Совјетски савез заговарао политику војног сукоба, а не преговора и дијалога.³⁵ Британија сматра да је све у рукама великих сила и да се њихов став да дипломатијом окончају кризу, апсолутно подудара са британским. Међутим, ова европска држава међу првима истиче значај петролеја и страхује да ће Арапи ову сировину употребити како би утицали на Сједињене државе да приморају Израел на промену своје политике, а Британија иако од 1967. године

³¹ Ј. Густинич, „Неочекивано за светску дипломатију“, *Политика* 8. октобар 1973., стр. 2.

³² Пре него што је постао члан листа Политика 1966. године, Душан Пешић је у листу Младост обављао функцију главног уредника. У периоду од 1966. до 1970. године извештавао је из Лондона, затим из Париза, Совјетског савеза, а последње године рада, те драматичне деведесете, провео је у Њујорку пратећи дешавања на простору бивше Југославије. Поред улоге дописника из иностранства, обављао је и улогу заменика главног уредника, уредника спољнополитичке рубрике и коментатора. Окарактерисан је као врсни познавалац спољнополитичких дешавања и међународних односа. Преминуо је у Сједињеним државама 2019. године. <http://www.politika.rs/scc/clanak/435366/Umro-Dusan-Pesic-dugogodisnji-novinar-i-urednik-Politike> 11.07.2020., 14:24h

³³ Д. Пешић, „Чекати и видети“, *Политика* 10. октобар 1973, стр. 4.

³⁴ Танјуг, „Правда-неопходно политичко решење“, *Борба*, 8. октобар 1973., стр. 2.

³⁵ М. Радојичић, „Ограничена операција ограниченог циља“, *Политика*, 9. октобар 1973., стр. 4.

гаји симпатије према арапској ствари, неће проћи без последица, преноси Мирослав Радојчић³⁶, југословенски новинар и стални Политикин извештач из Лондона.³⁷

И док се у страној литератури углавном наилази на податак да је Октобарски рат почео нападом египатских и сиријских трупа и то на јеврејски празник Јом Кипур, празник праштања када Израел сигурно не би предузео војне акције, дневни лист „Политика“ на насловној страни објављује: „Израел напао Сирију и Египат!“. Унапред правдајући будуће арапске потезе подсећа да Египат, према резолуцији Уједињених нација, има право да се брани и да заједно са Сиријом и Либијом чини федерацију арапских држава, а у случају напада на једну од чланица, све војне снаге стављају се под једну команду. Како би код југословенске јавности додатно биле појачане симпатије према Арапима у овом сукобу, преноси се и да су чак и израелски цивили били позвани да из синагога преузму оружје.³⁸

Већ 10. октобра 1973. године, у оквиру састанка Савета безбедности Уједињених нација, издвојила се група Несврстаних, од око 70 земаља, и како наводи лист „Политика“, пресечена су нагађања о томе какве ће бити реакције Несврстаних на тренутне догађаје. Усвојена је декларација којом се даје потпуна подршка Египту и Сирији и тражи повлачење Израела са арапских територија.³⁹

³⁶ Иако се у црквеним књигама бележи да је рођен 1923. године, Мирослав Радојчић је заправо рођен 1920. године у Сарајеву где је завршио основну и средњу школу. Пред сам почетак Другог светског рата доселио се у Београд, а по његовом завршетку почиње да ради као новинар репортер за лист Политику. Завршио је Високу новинарску и дипломатску школу и убрзо постао један од првих југословенских дописника из иностранства. Извештавао је из Сједињених држава и Велике Британије и поред тога што је писао о комплексним политичким проблемима и износио опсежне анализе свих догађаја и људи тога времена, попут Рузвелта, Кенедија и краљице Елизабете, остао је упаћен по писању о првом тениском турниру Вимблдону. Преминуо је у Београду 2000. године., <http://www.nin.co.rs/2000-01/20/11226.html> 11.07.2020., 15:00h

³⁷ М. Радојчић, „Лондон, страховања и надања“, *Политика* 10. октобар 1973., стр. 4.

³⁸ УПИ, „Израел напао Сирију и Египат“, *Политика*, 7. октобар 1973., стр. 1.

³⁹ Ј.Г., „Пуна подршка Египту и Сирији“, *Политика*, 11. октобар 1973., стр. 3.

2. Криза из угла ОПЕК-а

Као што је већ напоменуто, у септембру 1973. године лидери Египта, Сирије и Саудијске Арабије састали су се како би расправљали о новом заоштравању односа између арапског народа и Израела, али и како би размотрили идеју употребе нафте у дипломатске сврхе, са циљем да буде фактор уцене или језичак на ваги који ће однети превагу у корист арапске ствари. Држање Египта и Сирије било је и више него очигледно, али је држање Саудијске Арабије било од кључног значаја не само за даљи ток ратовања, колико за спровођење планираног у дело. Стални Политикин дописник из Каира, Ибрахим Амер, преноси да је Саудијска Арабија, амерички партнер у производњи и експлоатацији петролеја, под утицајем све већег арапског национализма почела да мења своју политику одржавања традиционално добрих односа са САД-ом. И док ју је америчка администрација и даље видела у улози посредника и помиритеља, Саудијска Арабија је све више нагињала својим братским земљама и преузимала улогу водећег у борби за права Арапа.⁴⁰

Анализирајући писања британског листа Тајмс, Мирослав Радојчић, Политикин дописник, извештава да саудијски краљ Фејсал није одбацио опцију мирног решавања спора и сматрао је да Хенри Кисинџер, нови шеф америчке администрације и Јеврејин по пореклу, може навести Израелце да буду обазривији у својој политици. Постојале су сумње у аутентичност и веродостојност овакве изјаве краља Фејсала, али позивајући се на старе британске везе на Блиском истоку, сматра се да су ове информације потекле директно из круга најближих краљевих сарадника.⁴¹ Међутим, посматрачи из Бејрута откривају да је Саудијска Арабија упутила ултиматум Сједињеним државама да у року од шест месеци морају да предузму одређене кораке ка мирном решавању спора на Блиском истоку, у супротном, Саудијска Арабија ће замрзнути своју производњу петролеја на 8 милиона барела, преноси Ибрахим Амер.⁴² Промена која се догодила у односима Саудијске Арабије и Сједињених држава не би требало да зачуди, јер богатство које је стекла управо захваљујући петролеју, јој је природно донело и пораст угледа и утицаја те су остале арапске земље саудијске потезе посматрале са великом пажњом и уздале се у то да ће се Саудијска Арабија заузети за арапску ствар више него било која друга држава.

⁴⁰ И. Амер, „Да ли се Фејсал придружује петролејској бици?“, *Политика*, 7. септембар 1973., 5. стр.

⁴¹ М. Радојчић, „Постоји ли Кисинџеров план“, *Политика*, 27. септембар 1973., 2. стр.

⁴² И. Амер, „Саудијски ултиматум Вашингтону“, *Политика*, 27. септембар 1973., 2. стр.

2.1. Увођење мера

Благоје Лазић, новинар дневног листа „Борба“, преноси да су на састанку у Кувајту, 17. октобра 1973. године, министри за петролеј арапских земаља произвођача нафте одлучили да за 5% смање производњу. Најавили су да ће се сваког наредног месеца производња смањивати за још 5%, све док се не обустави израелска окупација арапских територија и не реши палестинско питање. Економисти су процењивали да су земље произвођачи прикупиле довољно девизних резерви да би могле да опстану, чак и са потпуним укидањем извоза. Међутим, иако је ова мера уперена највише против Сједињених држава и Холандије, оне нису једине за које се сматрало да ће осетити последице. Изјава америчког председника Одбора за петролеј, Вилијема Сајмона, да се САД могу снаћи и без арапске нафте, могла се тумачити као легитимна, будући да Сједињене државе са Блиског истока увозе само 6% од укупне потрошње петролеја, како преноси аутор, али на супрот томе стоји огромна зависност Западне Европе и Јапана од блискоисточног црног злата.⁴³ Један од учесника састанка у Кувајту дао је интересантан опис везе између економских интереса и наступајућег национализма, а то је: *„Ситуација је пружи́ла прилику да се истовремено зарађује и буде патриота.“*⁴⁴

Свега један дан након састанка у Кувајту, Абу Даби је прогласио забрану извоза нафте у Сједињене државе, а у томе су га пратиле Либија и Катар. Либија је поред ове мере, повећала цену своје нафте на 8,95\$ по барелу. Ипак, одлука Саудијске Арабије да примени исти принцип потпуне забране извоза нафте у Сједињене државе покренула је лавину и убрзо су се све арапске земље произвођачи, укључујући и Ирак, нашли на истој страни. Недуго затим, чланице ОПЕК-а су потпуно обуставиле испоруку нафте Холандији, у виду одмазде за подршку коју пружа Израелу.⁴⁵

Једна овако радикална одлука је, у дневном листу Политика, објављена у свега пар реченица и југословенска јавност је укратко обавештена о томе да је због одлуке Сједињених држава да снабдева Израел оружјем покренут талас обуставе испоруке нафте. Пре него што је Саудијска Арабија обуставила испоруку нафте у САД, смањила је производњу петролеја за 10% и ови потези требало је да утичу на Сједињене државе да макар поразмисле о последицама које ће уследити уколико наставе да пружају

⁴³ Б. Лазић, „Туђа нафта и Вашингтон“, *Борба*, 19. октобар 1973., стр. 3.

⁴⁴ Elisabetta Bini, Giuliano Garavini, Federico Romero, *Oil shock, The 1973 crisis and its economic legacy*, 2016., London, New York, стр. 37.

⁴⁵ Asaf Siniver, *The Yom Kippur War: Politics, Legacy, Diplomacy*, Oxford University Press, New York 2013., стр. 177.

подршку Израелу, преноси Политика.⁴⁶ Закључак који се може извести из овако штурог приказа једне ударне вести може бити или незаинтересованост југословенске штампе за проблеме са којима се суочава Запад, јер се Југославија природно сврстала на арапску страну па нема бојазни да ће осетити било какве последице, или је овакав гест земаља произвођача можда и очекиван.

Арапски произвођачи нафте се нису заустављали на свом путу ка максималном коришћењу петролеја у дипломатске сврхе и у новембру 1973. године објавили су ново смањивање производње петролеја за 25%.⁴⁷ Директно из Бејрута, посматрајући атмосферу на Блиском истоку, извештач листа „Борба“ Слободан Павловић⁴⁸, помињући арапске земље употребљава термин савезници, а Израел и Сједињене државе представља као непријатеље и њихове помагаче. Иако је суштина чланка вест да су министри за петролеј земаља произвођача на састанку у Кувајту одлучили да смање производњу нафте за нових 25%, пажљивији читалац ће уочити да је цео текст прожет проарапским тоном. Израелски потези окарактерисани су као експанзионистички, милитаристички, а арапска борба као легитимна и праведна. Аутор открива и да је бејрутски лист „Скеч“ изнео анализу којом обелодањује да количине петролеја које Сједињене државе увозе са Блиског истока ипак не износе само минималних 6% како влада у Вашингтону представља јавности, већ да оне достижу чак 25%.⁴⁹

Већ у децембру, цена сирове нафте са Блиског истока достигла је висину од 11,65\$ по барелу, што је једнако четрестопостотном поскупљењу.⁵⁰ Наиме, док су у децембру 1973. године светске дипломате заседале на мировној конференцији у Женеви и сва светска пажња била усмерена на тај догађај, земље персијског залива искористиле су овај повољан тренутак и на састанку у Техерану расправљале о новом повећању цене нафте. Ирански шах Реза Пахлави предложио је да цена за један барел арапске сирове нафте износи 11,65 долара. Међутим, пре него што је овај предлог усвојен, Ирак и Алжир, две незаливске земље, предложиле су висину цене од 14 долара за барел. Саудијски

⁴⁶ МЕНА, АФП, АП, „Петролејски бојкот Америке“, *Политика*, 22. октобар 1973., стр. 4.

⁴⁷ Rausher Michael, *Opec and the Price of Petroleum, Theoretical Considerations and Empirical Evidence*, Springer-Verlag Berlin, Heidelberg 1989, str. 26.

⁴⁸ Слободан Павловић рођен је 1940. године у Београду. Своје прве новинске чланке писао је за спортски журнал Спорт, а недуго затим прешао је у редакцију листа Борба. Као један од истакнутијих пратилаца спољне политике, извештавао је из разних земаља међу којима су Велика Британија и Мексико, а од почетка деведесетих постаје један од првих новинара Југославије који је извештавао из Вашингтона. Писао је и за лист Данас и друге југословенске новине. Преминуо је 2013. године у Београду. <https://www.danas.rs/drustvo/preminuo-novinar-slobodan-pavlovic/>, 15. 07. 2020., 21:20h

⁴⁹ С. Павловић, „Упозорење из Кувајта“, *Борба*, 6. новембар 1973., стр. 1-2

⁵⁰ Rausher Michael, *Navedeno delo*, str. 26.

представници сматрали су да овако висока цена јесте резултат ембарга и смањене производње и да је висока цена нешто чему су произвођачи тежили и пре нафтне кризе, али да то не би требало злоупотребљавати и вршити већи притисак на “пријатељске” земље увознице. Када би се овако високе цене наметнуле тим земљама, њихова економија била би пред сломом, а самим тим би се значајно смањила и њихова потражња за петролејом. Ирански предлог је за Сједињене државе био помало неочекиван јер се ова неарапска држава није придружила земљама произвођачима у спровођењу ембарга и смањивању производње, а такође је у америчким очима виђена као продужена рука Запада у Персијском заливу.⁵¹

Зато не изненађује што је дневни лист „Политика“, извештавајући југословенску јавност о овом састанку, као водећу личност истицао управо иранског шаха и то не због улоге домаћина коју је имао, већ због промене његовог неутралног става и узимања учешћа у одлучивању. Наводи се да је он у својој резиденцији саопштио новинарима одлуку о новом поскупљењу, тачније удвостручењу цене нафте уз изјаву: *„Индустријализовани свет мораће да схвати да је ера брзог прогреса, лаких зарада и богаћења уз помоћ јефтине нафте прошла.“*⁵² Није потребно много размишљања да би се открило на кога се ова изјава односи, нарочито посматрајући сам њен крај који указује на огромне количине новца које су западне компаније прикупиле експлоатишући арапску нафту.

Састанку заливских земаља у Техерану присуствовали представници и других земаља које производе нафту и чланице су ОПЕК-а, а не налазе се на територији Персијског залива. Како преноси дневни лист „Политика“ у својим извештајима, Либија, Алжир, Венецуела, Нигерија и Индонезија послале су своје делегате да обављају само улогу посматрача, не намеравајући-или можда намеравајући, да одлуке заливских земаља примене и у својој петролејској политици. Већ наредног дана, либијски министар за петролеј Езедин Мабрук обавестио је да ће Либија повећати цену нафте у складу са одлуком земаља произвођача Персијског залива, а да се међу могућим купцима поред Француске, Италије и неких афричких земаља налази и Југославија.⁵³ Ако се овоме придода и одлука Венецуеле, условљена техеранским састанком, да наредног месеца повећа цену сирове нафте на преко 10\$ по барелу, и уврсти и чињеница да Америка из

⁵¹ Asaf Siniver, *The Yom Kippur War: Politics, Legacy, Diplomacy*, Oxford University Press, New York 2013., str. 184-185.

⁵² АП, АФП, „Цена се удвостручује“, *Политика*, 24. децембар 1973., стр. 2.

⁵³ Ројтер, „Либија повећава цене нафте“, *Политика*, 25. децембар 1973., стр. 3.

ње дневно увезе 1.700.000 барела сирове нафте, поставља се питање да ли Сједињене државе заиста нису осећале последице овог нафтног потреса, како је вашингтонска влада преносила домаћој и светској јавности.⁵⁴ Дакле, одлуке Техеранског састанка јесу биле значајне у погледу самосталног одлучивања земаља произвођача о висини цене петролеја, али је важно истаћи да је овај састанак показао да су све земље произвођачи, не само арапске, кроз кризу узимале мањег или већег учешћа у дешавањима, да су помно пратиле развој ситуације, поједине моделе преузимале и примењивале и трудиле се да кризу искористе што је боље могуће.

Међутим, упоредо са састанком у Техерану, министри за петролеј земаља произвођача састали су се у Кувајту, и задовољни у ком правцу се одвијала женевска мировна конференција, одлучили су да од 1. јануара 1974. године повећају производњу нафте за 10% у односу на садашњи ниво, али се ембарго према Сједињеним државама и Холандији настављао. Све пријатељске земље, међу којима се одлуком састанка нашао и Јапан, снабдевање се нормално, али под строгим контролом и под условом да се нафта даље не испоручује земљама под ембаргом. Изјава саудијског министра за петролеј Ахмеда Заки Јаманија, коју преноси Политика, да се нове америчке тенденције цене међу арапским земљама, али да нису довољне да би се потпуно укинуо ембарго, односила се на промену америчког става по питању арапско-израелског сукоба, односно на веће залагање за успостављањем трајног мира на Блиском истоку и изналажењем праведног решења кризе.⁵⁵ Нови састанак министара за петролеј предвиђен је за фебруар, јер се претпостављало да ће до тада бити решено питање повлачења трупа Израела и Египта, а уколико Израел пристане да повуче своје трупе са западне обале Суецког канала, ембарго против Холандије и Сједињених држава, могао би да буде укинут.⁵⁶ Ако се у обзир узме и да је за исти месец била заказана и енергетска конференција у Вашингтону, на коју земље произвођачи нису биле позване, онда се сасвим сигурно може закључити да су арапске земље чекале и исход тог састанка како би одлучиле о даљим потезима.

И када је могло да се помисли да је окончање кризе на помолу, претње које су стизале на рачун Арапа од стране америчког државног секретара Хенрија Кисинџера и министра одбране Артура Шлезингера, поново су распламсале непријатељства. Наиме, поменути амерички званичници, изјавили су да ће ради окончања нафтног ембарга упереног

⁵⁴ Ројтер, „И Венецуела повећава цене сировој нафти“, *Политика*, 25. децембар 1973., стр. 3.

⁵⁵ Ројтер, АФП, „Повећава се производња нафте за десет одсто“, *Политика*, 26. децембар 1973., стр. 1.

⁵⁶ „Њујорк Тајмс“, „Нови састанак у фебруару“, *Политика*, 28. децембар 1973., стр. 2.

против државе и режима коме служе можда предузети и војне интервенције. У својим мемоарима, др Кисинџер наглашава да то нису само празне претње већ постоје добро разрађени планови за такве подухвате. Оно што што оставља најјачи утисак јесте изјава министра Шлезингера да су Сједињене државе планирале да искористе војне вежбе у Персијском заливу као покриће за интервенцију у Абу Дабију којом би заплашиле и упозориле остале произвођаче нафте да се њима може догодити исто.⁵⁷

Као одговор на ове претње, Саудијска Арабија је упутила протестну ноту Сједињеним државама, за коју се не наводи ни када је послата, ни да ли се у њој лично помињу Кисинџер или Шлезингер, али је њен подједнако претећи садржај итекако познат. На рачун Сједињених држава стигла су упозорења да врло озбиљно схвате изјаву саудијског министра за петролеј Јаманија, коју је дао копенхагенској телевизији док је био на турнеји по Западној Европи, да ће уколико Сједињене државе предузму било какву интервенцију против земаља произвођача, своја постројења на нафтним пољима дићи у ваздух. Како би додатно појачала претећи тон, Саудијска Арабија скреће пажњу да је већ извршила све неопходне припреме и да су постројења опремљена експлозивом. Са тим у вези, није изненађујуће што је једна овако озбиљна мисија, од велике државне, политичке и економске важности, поверена брату краља Фејсала, принцу Абдул Бин Абдул Азизу.⁵⁸

2.2. Арапска “солидарност” и “јединство”

Иако се на први поглед могло рећи да је доношење одлука и спровођење мера од стране арапских земаља изгледало усаглашено, постојале су несугласице које су их удаљавале. Земљама чланицама ОПЕК-а ставови су се небројано пута супротстављали и како темпераментним Арапима договор и попуштање нису јача страна, често су радиле једне против других. Проблем је лежао у томе што је једној оваквој перспективној групи какав је био ОПЕК недостајала дисциплина у њеним редовима и јасна стратегија у политици одржавања цене петролеја. За време трајања кризе земље чланице су произвољно повећавале цену нафте, свака за себе, а након завршетка кризе у периоду од 1974. до 1978. године одржано је осам конференција ОПЕК-а са покушајем да се једногласно усвоји план повећавања цена, међутим до договора није дошло.⁵⁹

⁵⁷ Painter, David S., *Oil and geopolitics: the oil crises of the 1970s and the Cold War*, Historical Social Research, 2014., str. 191.

⁵⁸ АП, „Саудијска Арабија прети дизањем у ваздух нафтоносних постројења“, 9. јануар 1974., стр. 2.

⁵⁹ Ramadi Mohamed, Mahdi Wael, *OPEC in a Shale Oil World, Where to Next?*, Switzerland 2015., str. 40-43.

Одмах по избијању рата на првом састанку у Кувајту, поменутом у једном од претходних поглавља, јавиле су се прве несугласице. Ирак је заступао идеју национализације нафтног сектора свих арапских земаља, повлачење капитала из иностраних банака и увођење потпуне забране извоза нафте у Сједињене државе. Подршка коју је овакав предлог добио од стране Либије и Сирије није била довољна да се и остале земље учеснице састанка сложе са изнетим. Саудијска Арабија је уз помоћ Египта успела да издејствује само усвајање предлога да се производња нафте смањи за минимум 5%. Представници Ирака, не наишавши на подршку напустили су конференцију, а затим је ирачка држава одбила да редукује производњу тврдећи да ће таква мера нашкодити пријатељским земљама подједнако као и непријатељским.⁶⁰ Иако су сви ирачки предлози, како је криза узимала маха, макар на тренутке били спроведени у дело, оцењује се да су за сам почетак борбе за арапску ствар и за још увек неодлучну Саудијску Арабију, били и превише радикални.

Велика конференција арапских земаља у Алжиру, одржана крајем новембра 1973. године, у поднаслову једног од чланака недељника „НИН“, описана је као конференција која је свету још једном показала на како високом нивоу је арапска солидарност и колико је снажна арапска тежња ка враћању окупираних територија. И док се читаоцима сликовито преноси имиџ представника земаља и помињу одевни комади као што су абаја, цилаба, тарбуш и фес, а све то употпуњено описима смене ветрова и јаких киша и „сунчевих зрака који су се пробијали кроз облаке“, наизглед би се учинило да је ситуација у арапским редовима једна необорива хармонија. Ипак, овако идиличну слику кваре информације попут те да на конференцији нису присуствовали представници Либије и Ирака, јер се нису слагали са наметнутим прекидом ватре, да се јордански краљ Хусеин и Палестинска ослободилачка организација споре око тога ко треба да заступа Палестинце, као и то да је још увек актуелан сукоб између Сирије и Јордана око питања такозваног источног фронта.⁶¹

У таквој атмосфери, присутни су се договорили да ће расправљати само о питањима у којима могу да постигну јединствен став, а да ће проблеме који их удаљавају оставити по страни. И када се помислило да је сагласност постигнута у виду пружања подршке Палестинској ослободилачкој организацији, као једином легитимном заступнику

⁶⁰ Asaf Siniver, *The Yom Kippur War: Politics, Legacy, Diplomacy*, Oxford University Press, New York 2013., стр. 176.

⁶¹ И. Амер, „Право место на светској сцени“, *НИН*, 9. децембар 1973., стр. 24.

Палестинаца, заборавило се да је то противно јорданском представнику. Аутор закључује да у том случају Јордан нема шта да тражи на мировној конференцији у Женеви, а није изоставио да сасвим успутно помене и чију подршку завређује када је у питању палестински проблем. Америчка и израелска потпора краљу може да послужи као средство претње, упозорења, а сасвим извесно и уцене његове арапске браће, из Каира за „НИН“ преноси Ибрахим Амер.⁶²

Исти аутор, пишући за Политику, открива чињеницу која је у претходном чланку изостављена, а то је да је уочи арапског самита у Алжиру још увек било неизвесно учешће јорданског краља Хусеина јер се знало да ће Палестинској ослободилачкој организацији бити призната улога представника палестинског народа и да ће њен лидер Јасер Арафат такође присуствовати самиту. Неизоставно је споменути да су све арапске земље представљали шевофи држава, председници и краљеви, док је Јордан представљала владина делегација.⁶³ Дакле, није тешко уочити да је арапски самит унапред припремљен и да су лидери само озваничили оно о чему су њихови министри спољних послова на састанку уочи почетка конференције расправљали, али и то да карактер ове конференције показује да иако су арапске земље биле уједињене у својим намерама, међу њима су постојали многи проблеми који су их удаљавали.

Арапске земље, састале су се у Кувајту на још једном у низу састанака, међутим природа овог састанка била је нешто другачија од свих претходних. Расправљало се о томе који је најбољи начин да се средства која су се нагомилала захваљујући повећању цена и искористе. Иако су током кризе арапске земље неколико пута повлачиле свој новац из иностраних банака, велике количине новца и даље су се складиштиле у тим институцијама. Зато су арапске земље биле у страху да ће њихова средства, како преноси Ибрахим Амер, трнути у иностраним банкама услед увек непредвидивог монетарног тржишта, а такође су и саме биле жртва слабљења монета, јер су нафту наплаћивале у доларима и услед девалвације ове монете, претрпеле су огромне губитке. Да би се спречио овакав след догађаја, изнет је предлог о неопходности утврђивања валуте којом би се нафта убудуће наплаћивала, па је очекивано један од понуђених био и сам арапски динар, јер се претпостављало да ће вредност ове монете бити стабилна услед необориве снаге петролеја на светском тржишту. Међутим, једино око чега су се све земље сложиле јесте потреба за индустријализацијом, мелиорацијом земљишта, десалинизацијом

⁶² И. Амер, „Право место на светској сцени“, *НИН*, 9. децембар 1973., стр. 25.

⁶³ И. Амер, „Зелено светло за мир, *Политика*, 26. новембар 1973., стр. 2.

морске воде, развијањем сопствене инфраструктуре, а све то да би се ангажовања великих сила на овом простору свела на минимум.⁶⁴ Ипак, сва необичност овог састанка лежи у томе да, иако није дошло до неких конкретнијих одлука, на њему се није расправљало о новим поскупљењима или сличним видовима мера које би земље произвођачи примениле у својој борби за арапску ствар. Сходно томе, пажљивији читалац, онај који будно прати ток кризе од самог њеног почетка, могао би да помисли да је крај нафтне кризе на помолу. И сасвим сигурно био би у праву.

Међутим, ни у овако одлучном тренутку арапске земље нису биле сложене. Египат и Саудијска Арабија заговарале су идеју окончања нафтног ембарга јер су Сједињене државе обећале да ће настојати да дође до мирног решења блискоисточне кризе, док насупрот њима Либија и Сирија нису биле сагласне са идејом попуштања. Сиријско противљење условљено је прекидом ратовања и отпочињањем преговора са Израелом, а на Либију је падала сумња да је њена нафта током читавог трајања рата одлазила у Сједињене државе кријући се иза либеријске заставе на танкерима, коју је касније заменила застава Бразила. Иако је либијски министар петролеја затражио расправу о овом питању на састанку арапских министара петролеја у Бечу, у центру пажње је била одлука о укидању ембарга, извештава дневни лист „Борба“.⁶⁵

Најчитанији југословенски дневни лист „Политика“ на листу земаља које су против укидања забране извоза нафте у Сједињене државе додаје и Алжир, који је био става да би попуштање Америци пољуљало све оно што је постигнуто у претходном периоду и нарушило драгоцено јединство арапског света. Ниједан од захтева чије би остварење условило попуштање нафтног притиска земаља произвођача није испуњен; ни враћање територија, ни признавање права Палестинцима, те према мишљењу званичног Алжира није било никаквих основа за укидањем забрана.⁶⁶

Сједињене државе су почеле да јачају своје везе са Саудијском Арабијом, делом кроз економске и војне договоре, а највише обећањима да ће штитити саудијски режим. Званични уговори потписани су тек у јуну 1974. године, али овим усменим обећањима Ричард Никсон и Хенри Кисинџер извршили су утицај на арапску нафтну политику, јер је у другој половини марта 1974. године дошло до укидања забране извоза петролеја и

⁶⁴ И. Амер, „Шта чинити с милијардама?“, *Политика*, 9. март 1974., стр. 1.

⁶⁵ Танјуг, „Одлука поделила арапске земље“, *Борба*, 20. март 1974., стр. 1.

⁶⁶ Танјуг, „Највеће искушење арапског јединства“, *Политика*, 14. март 1974., стр. 1.

пored тога Саудијска Арабија је најавила да ће повећати производњу за милион барела дневно.⁶⁷

Југословенска јавност читајући у једном Политикином чланку да је питање укидања ембарга према Сједињеним државама успело да унесе раздор и у политичке кругове Саудијке Арабије, могла је још једном да се увери да је јединство арапског народа било заправо или привидно или кратког даха. Док је саудијски министар за петролеј, више пута помињани шеик Ахмед Заки ал Јамани безпоговорно био за укидање ембарга, многе утицајне личности саудијских нафтних кругова су сматрале да је било веома опасно укидати забрану извоза петролеја пре него се демилитаризује голански фронт. Јамани је оптуживан да је проамерички човек који заступа само интересе Запада. Предвиђања аналитичара савременика била су да уколико се оптужбе покажу као тачне краљ Фејсал би могао да ускрати подршку Јаманију и на његово место доведе свог сина принца Сауда ал Фејсала.⁶⁸

⁶⁷ Asaf Siniver, *The Yom Kippur War: Politics, Legacy, Diplomacy*, Oxford University Press, New York 2013., str. 187.

⁶⁸ И. Амер, „Фејсалов син уместо Јаманија?“, *Политика*, 22. март 1974., стр. 3.

3. Утицај кризе на односе у оквиру Атлантског пакта

У години када је европски правац кретања ишао ка све већој самосталности Западне Европе у односу на Сједињене државе, тежњи за заузимањем места важног чиниоца у светској дипломатији и идеји јединства, сарадње, солидарности, нафтна криза срушила је све ове идеје са којима је Европа започела 1973. годину.

Само два дана након што су земље чланице ОПЕК-а на састанку у Кувајту прогласиле да ће сваког наредног месеца смањивати производњу петролеја за 5% докле год Израел не напусти арапске територије и не реше се права Палестинаца, дошло је до поделе европских земаља на пријатеље и непријатеље арапског народа. Француска, Британија и Шпанија сврстане су у прву групу и за њих је планирано да добијају исте количине нафте као и у месецу пре избијања сукоба, док су остале европске државе такође могле да рачунају на арапску нафту, али не и на једнаке количине. За поједине државе, као што су Холандија и Португал, предвиђена је потпуна забрана извоза нафте. Према арапском виђењу, Холандија је требало да буде кажњена због подршке коју пружа Израелу, а Португал јер је допустио Сједињеним државама да са његове територије шаље ратни материјал у Израел.⁶⁹

У таквим околностима, иако су неке земље биле “повлашћеније“, односно мање угрожене од других, очекивало се да ће „мала Европа“ и на делу показати своју приврженост идеји јединства и солидарности. Међутим, период нафтне кризе показао је да је са јачањем европског идентитета и јединства, дошло и до потпуно супротне појаве, односно до сепаратисања појединих држава, а борба за сопствене интересе стављена је испред општег добра.

3.1. Питање Холандије- тест европске солидарности

Случај Холандије је прави пример који осликава каква је атмосфера владала међу западноевропским државама током нафтног ембарга. Холандија је педесетих и шездесетих година двадесетог века успоставила посебне односе са Израелом⁷⁰ и по

⁶⁹ Asaf Siniver, *The Yom Kippur War: Politics, Legacy, Diplomacy*, Oxford University Press, New York 2013., str. 156.

⁷⁰ Током Суецке кризе 1956. године и Шестодневног рата 1967. године снабдевала је Израел ратном опремом, а такође му је пружала подршку по питању територија је окупирао. Холандија је резолуцију 242 из 1967. године према којој је Израел требало да напусти територије које је током рата окупирао, тумачила у корист Израела тврдећи да он има право да обезбеди своје државне границе, противила се давању права Палестинцима на самоопредељење, изазивајући све веће негодовање од стране арапског народа. Иако је Холандија са доласком новог премијера Шмелцера полако почела да мења свој

избијању Јомкипурског рата холандска влада је изјавила да земље Европске економске заједнице морају да спрече сваки покушај арапске стране да се Израел оцени као агресор и пружила је потпуну подршку Израелу.⁷¹

Холандска влада суочена са потпуном забраном извоза нафте од стране земаља произвођача, покушавала је разним апелима да скрене пажњу западноевропским земљама на проблем са којим се суочава. Неколико пута указивала је на значај луке Ротердам као центра у који се сливала арапска нафта, намењена читавој Западној Европи. Међутим, само Данска и СР Немачка су имале слуха за холандске апеле, док Британија и Француска нису желеле да угрозе свој повлашћени положај код земаља произвођача. Важно је истаћи да су Данска и СР Немачка и поред заговарања солидарности, ипак страховале од могућег проширивања ембарга и на њих саме и знале су да би их политика солидарности скупо коштала.⁷²

Ђука Јулиус⁷³, стални Политикин дописник из Бона, преноси бојазни западнемачке владе да упркос свом неутралном ставу по питању блискоисточног сукоба Западна Немачка неће проћи без последица. У даљем тексту преноси тумачења западнемачких аналитичара који су сматрали да су арапске земље произвођачи препознале моћ коју има петролеј и да, знајући колики је значај Ротердама за читаву Западну Европу, притисак на Холандију виде као одлично средство утицаја на све земље тог подручја да се још јаче вежу за арапску ствар.⁷⁴

политички правац и започела процес зближавања са арапским државама, односе са Израелом није прекидала. Израелски војници су током 1971. и 1972. године обучавани новим ратним стратегијама и употребом оружја управо у Холандији. (Duco Hellema, Cees Wiebes, Toby Witte, *The Netherlands and the Oil Crisis, Business as Usual*, Amsterdam University Press, Amsterdam 2004, str. 17-19.)

⁷¹ Duco Hellema, Cees Wiebes, Toby Witte, *The Netherlands and the Oil Crisis, Business as Usual*, Amsterdam University Press, Amsterdam 2004, str. 17-19.

⁷² Aurélie Élisabeth Gfeller, *Building a European Identity, France, the United States, and the Oil Shock, 1973-74.*, New York 2012., str. 118.

⁷³ Ђука Јулиус рођен је 1925. године у Београду. Почетак Другог светског рата дочекао је у Загребу, 1942. године се прикључио Народној ослободилачкој војсци Југославије, а током десанта на Дрвар 1944. године је и рањен. Од 1949. године почиње да пише за Политику, а повремено је обављао и дужност уредника спољнополитичке рубрике. Извештавао је из Сједињених држава, СР Немачке са Кубе, а као специјални извештач био је ангажован у Ираку, Ирану, Турској, Мађарској. Од 1978. године до пензионисања 1985. године живео је у Мексику и југословенску јавност извештавао о читавој Латинској Америци. У Бону и Мексико Ситију био је председник Удружења страних дописника. Добитник је награде Удружења новинара Србије „Светозар Марковић“ за животно дело, Политикине награде и високог одликовања Перуа. Преминуо је у Детроиту 1991. године, а сахрањен је у Мексико Ситију. Поред новинских извештаја, чланака, интервјуа и репортажа, иза њега су остала дела попут „Че Гевара, витез немира“, „Хавана: сукоб или споразуми“, „Знаменити Јевреји Србије“, библиографски лексикон, Савез јеврејских општина Србије, Београд 2011., стр. 97.

⁷⁴ Ђ. Јулиус, „Бојазни због Ротердама“, *Политика*, 2. новембар 1973., стр. 3.

На састанку у Бриселу 6. новембра 1973. године чланице Европске економске заједнице су усвојиле Декларацију о Блиском истоку којом су усагласиле своје ставове према новонасталом сукобу, а то је да позивају Израел да напусти окупиране територије и палестинско питање оцењују као политички проблем, дакле одлуке почивају на тековинама Резолуције 242 из 1967. године. Међутим, иако је требало да буде речи о холандском питању и како помоћи ову европску државу, расправа о овом проблему стављена је у други план. Европским државама, међу којима у том тренутку водећу улогу имају Француска, Британија и СР Немачка, најважније је било уверити арапске државе да Западна Европа разуме и подржава њихову борбу, а све у циљу обезбеђивања нафте са Блиског истока, ипак само за себе. Аналитичари тумаче да је овакав потез европских земаља био условљен страхом од проширивања нафтног ембарга, жељом француског вођства да не дозволи Сједињеним државама да играју улогу водеће силе на Блиском истоку и свакако политиком промовисања европског идентитета.⁷⁵

Дневни лист Политика преноси да се у резолуцији Деветорице ни једном речју не помиње нафтни ембарго који су увеле земље произвођачи, већ је акценат стављен на то колики значај има заузимање јединственог става по питању сукоба на Блиском истоку, више проарапског него неутралног. Ако се обрати пажња на остатак чланка који износи предвиђања да ће количина нафте коју Европа годишње потроши премашити милијарду тона и да поред планираног програма вађења нафте из Северног мора њени сопствени извори неће бити довољни, јасно се може уочити зашто је било важно определити се више за арапску страну, јер ако арапске земље буду још ревносније спроводиле своје намере, Европа ће у великим проблемима дочекати зиму која долази.⁷⁶

Холандско питање дошло је на ред тек у децембру 1973. године, након скоро два месеца трајања кризе. На још једном састанку министара спољних послова чланица Европске економске заједнице у Бриселу, расправљало се о заједничком напору ка решавању проблема које је криза изазвала, међутим размимоилажења су однела превагу. Политика преноси да је холандски министар иностраних послова Ван дер Стоел изјавио да чланице и даље нису усаглашене и да постоје два табора, онај који подржава идеју Холандије да се међусобно помажу и насупрот њима Британија и Француска које се не осврћу на проблеме појединаца. Упозорава да ако чланице не буду заједнички подносиле тешкоће

⁷⁵ Aurélie Élisabeth Gfeller, *Building a European Identity, France, the United States, and the Oil Shock, 1973-74.*, New York 2012., стр. 96.,97.

⁷⁶ УПИ, „Деветорица траже повлачење Израела“, *Политика*, 7. новембар 1973., стр. 2.

изазване нафтным ембаргом, опстанак Европске економске заједнице биће под великим знаком питања.⁷⁷ У наредном Политикином чланку главна тема била је блага претња холандског министра, да ће Холандија морати да преиспита своје чланство у Европској економској заједници и да ће можда обуставити извоз земног гаса европским земљама уколико са њом не буду делиле нафту. Колико је та претња заиста била блага говоре процене аналитичара да уколико би запала у потпуно безизлазну ситуацију, Холандија би могла и да напусти Европску економску заједницу.⁷⁸

3.2. Самит „Деветорице“ у Копенхагену-захлађивање односа

Велики европски самит на коме је требало расправљати о свим најзначајнијим питањима везаним за Блискоисточни сукоб и нафтну кризу отпочео је 14. децембра 1973. године у Копенхагену, на коме су, поред европских представника, присуствовале и делегације арапских држава.⁷⁹ Хладни зидови замка Кристианборг нису натерали ОПЕК да одустане од своје политике, али су арапски представници изјавили да су за пријатељске земље могућа нека попуштања. Француски председник Жорж Помпиду апеловао је на своје колеге из Заједнице да подрже заузимање заједничког става којим се тражи од Израела да се повуче из граница пре рата 1967. године, али тај покушај остао је без резултата. Ни британски министар Едвард Хит није био много успешнији у покушају да заједница усаглашено замоли Израел да се као и Арапи определи за мир уз обећања о повлачењу трупа.⁸⁰ Али, ни Француска и Британија нису позитивно одговориле на позив Холандије, Данске и Западне Немачке на заједнички подухат по питању решавања проблема несташице нафте, па се природа састанка од планираног изналажења заједничког решења претворила у надметање присутних.⁸¹

Међутим, камен спотицања био је предлог западнонемачког канцелара Вилија Бранта да се прихвати идеја о усвајању заједничке енергетске политике како би се смањила зависност Европе за овим енергентом. Француска и Британија које нису директно погођене нафтным ембаргом, нису желеле да због општег добра и заједничких интереса ризикују своје добре односе са земљама произвођачима, док са друге стране изјавом да

⁷⁷ Ројтер, Танјуг, „Јединствено против инфлације и размимоилажења око нафте“, *Политика*, 6. децембар 1973., стр. 3.

⁷⁸ АП-Ђ, „Холандија преиспитује свој положај у ЗЕТ“, *Политика*, 11. децембар 1973., стр. 2.

⁷⁹ Aurélie Élisa Gfeller, *Building a European Identity, France, the United States, and the Oil Shock, 1973-74.*, New York 2012., стр. 100.

⁸⁰ Aurélie Élisa Gfeller, *Navedeno delo*, стр. 100,101.

⁸¹ Asaf Siniver, *The Yom Kippur War: Politics, Legacy, Diplomacy*, Oxford University Press, New York 2013., стр. 161.

ново пооштравање мера од стране Арапа неће ићи на руку ономе за шта се они боре, дански премијер Јиргесен није марио за француско-британске интересе.⁸² Ипак, после небројано измена Брантовог предлога, усвојена је одлука о заједничком решавању проблема енергетске кризе која не обавезује Британију и Француску у оној мери у којој би то чинио првобитни облик предлога, а задовољава основну идеју Вилија Бранта.⁸³

По завршетку самита реакције европских званичника биле су различите, па је тако канцелар Вили Брант био задовољан жељом да заједнички преброде проблеме несташнице нафте и усвоје један свеобухватни став. С друге стране, француски председник Жорж Помпиду је на питање да ли је конференција успела одговорио кратким потврдним одговором, а британски премијер Едвард Хит одбио је да да било какав коментар, преноси лист „Борба“.⁸⁴ Атмосфера која је владала на састанку, као и реакције званичника по окончању које истиче југословенски лист, указују на то да је нафтна криза успела да пољуља односе у оквиру Европске економске заједнице и потпуно промени очекивања с почетка те 1973. године. Наредну годину западноевропске земље започеле су са још већим међусобним удаљавањем, а томе је допринело ангажовање Сједињених држава.

3.3. САД-Западна Европа: од удаљавања до поновног зближавања

Проблеми које је изазвала нафтна криза нису били истог интензитета у свим државама Запада. Сједињене државе су биле мање зависне од арапске нафте у односу на своје европске савезнике и самим тим су им се економски и политички интереси доста разликовали. Док су западноевропске државе на све начине покушавале да обезбеде себи довољне количине нафте одржавајући добре односе са арапским земљама, Сједињене државе су се супротставиле произвођачима критикујући њихову нафтну политику.⁸⁵ Из својих база у Западној Немачкој снабдевале су Израел свим потребним наоружањем што је изазвало оштре осуде западнемачких званичника. Француска је оптуживала Сједињене државе да користе Атлантски пакт како би задовољиле сопствене интересе на Блиском истоку.⁸⁶

⁸² Ђ. Јулиус, „Деветорица проговорила једним гласом“, *Политика*, 16. децембар 1973., стр. 3.

⁸³ Ђ. Јулиус, „Енергија-камен искушења“, *Политика*, 17. децембар 1973., стр. 2.

⁸⁴ Ројтерс, „Страх од дуже енергетске кризе“, *Борба*, 17. децембар 1973., стр. 2.

⁸⁵ Bogetić Dragan, *Jugoslovensko-američki odnosi u vreme bipolarnog detanta 1972-1975*, Beograd 2015., str. 178

⁸⁶ Aurélie Élisabeth Gfeller, *Building a European Identity, France, the United States, and the Oil Shock, 1973-74.*, New York 2012., str. 92., 93.

Сукоб Бона и Вашингтона претио је да поприми озбиљније размере изјавом америчког министра спољних послова, Артура Шлезингера, да ће Вашингтон преиспитати своју обавезу држања трупа у СР Немачкој и подробније испитати спремности појединих земаља да помогну Сједињеним државама у савладавању кризе.⁸⁷ Влада у Бону сматрала је да овај сукоб мишљења излази из оквира САД-СР Немачка и проширује се на цео Атлантски пакт. Сједињеним државама замерало се што су нису дозволиле својим савезницама равноправно учешће у решавању кризе на Блиском истоку, а од њих су очекивале подршку у остваривању свих циљева који би задовољили само америчке интересе. Такође, осуде су ишле и на рачун тога што су Сједињене државе предузимале потезе о којима нису обавештавале своје савезнице, а директно су се тицали и њих. Од „Мале Европе“ очекивало се да пружи подршку америчкој политици решавања проблема на Блиском истоку, али, као што је већ поменуто, не и да узме активно учешће.⁸⁸ Аутор текста, Ђука Јулиус, осликава тежњу западних савезница за међусобним осуђивањем покушавајући тиме да оправдају сопствене потезе и интересе.

3.3.1. Вашингтонска конференција- усамљеност Француске

Након скоро три месеца од почетка кризе и небројаних дипломатских напора да се превазиђе сукоб двеју зараћених страна, америчка администрација се посветила решавању енергетских проблема у оквиру Атлантског пакта. Уследила је иницијатива државног секретара Хенрија Кисинџера за оснивањем једног заједничког тела које би се бавило решавањем проблема које је донела енергетска криза. Међутим, француски званичници прозрели су намеру Сједињених држава да ову институцију искористе како би поново успоставиле доминацију над својим европским савезницама и одбили су чланство не желећи да се зближавањем са Сједињеним државама замере земљама произвођачима нафте. За разлику од Француске, СР Немачка је позитивно реаговала на овај амерички предлог, а за њом и Британија. Иако је француска страна успела да овај амерички предлог успори, нови пораст цена петролеја изазвао је веће интересовање западноевропских земаља за овим подухватом.⁸⁹

Убрзо је америчка администрација дошла на идеју да сазове енергетску конференцију, ни мање ни више него у Вашингтону, на којој ће учествовати велике индустријске земље.

⁸⁷ Ђ. Јулиус, „Шлезингер прети Немцима“, *Политика*, 28. октобар 1973., стр. 2.

⁸⁸ Ђ. Јулиус, „Дилеме после протеста“, *Политика*, 30. октобар 1973., стр. 3.

⁸⁹ Aurélie Élisabeth Gfeller, *Building a European Identity, France, the United States, and the Oil Shock, 1973-74.*, New York 2012., стр. 121.

Основна идеја конференције била је да се оформи група земаља потрошача како би се издејствовао бољи положај у преговорима са земљама произвођачима, а позадина је свакако већ поменути тежња Сједињених држава за поновним успостављањем лидерства у Атлантском савезу. Иако једна енергетска конференција не би могла да се одржи без учешћа земаља које производе нафту, присуство арапских земаља је том приликом изостало. Председник Ричард Никсон напоменуо је да ова конференција није уперена против ОПЕК-а и да се предвиђа састанак и са земљама произвођачима двадесетак дана након поменуте конференције.⁹⁰

Атмосферу међу земљама чланицама Европске економске заједнице пред Вашингтонску конференцију која је била далеко од оптимистичне, преноси дописник из Париза Душан Пешић. Политику коју воде земље Западне Европе аутор именује политиком „свако за себе“ и предвиђа да уколико оваква ситуација потраје нешто дуже може доћи и до распада Заједнице. Из угла Париза предстојећа конференција је кључна за европски идентитет јер ће се, поред питања о нафти, расправљати о теми која је за Француску, може се закључити у том тренутку важнија од проблема енергетске природе, а то је да ли наставити са западноевропском независношћу или прихватити америчку доминацију. Западна Немачка је већ упутила поједине оптужбе на рачун Француске да она заправо удаљава Деветорицу од жељеног уједињења и са таквим становиштем, француска влада претпостављала је да ће Ватер Шел, министар спољних послова СР Немачке и уједно и председник Министарског савета „мале Европе“ заговарати сарадњу са Сједињеним државама.⁹¹

Конференција у Вашингтону одржана је 11. и 12. фебруара 1974. године и поред домаћина Сједињених држава учеснице су биле Канада, Јапан, Француска, Британија, Италија, СР Немачка, Холандија, Норвешка, Белгија, Данска, Луксембург и Република Ирска. Основни циљ био је да се земље потрошачи усагласе и тако организоване отворе преговоре са земљама произвођачима. Домаћин конференције, Сједињене државе, понудио је програм заједничких мера штедње нафте, заједничко истраживање на пољу енергетике и технологије, поделу нафте међу државама у кризним ситуацијама, помоћ земљама у развоју. Негативан француски став био је сасвим очекиван и одмах је конференција оцењена као амерички покушај да се успостави заједница са Европом и

⁹⁰ Asaf Siniver, *The Yom Kippur War: Politics, Legacy, Diplomacy*, Oxford University Press, New York 2013., str. 186.

⁹¹ Д. Пешић, „Супротстављање америчком притиску“, *Политика*, 5. фебруар 1974., стр. 4.

Јапаном под контролом Сједињених држава. Француски званичници нису изоставили да акценат ставе и на Вашингтон, место одржавања конференције, као нимало неутралан терен, а истицали су да представници земаља нису били њихови министри за петролеј, што је било природно за једну конференцију која се бавила искључиво питањем енергетске кризе, већ министри спољних послова. Француски званичници највише су се плашили реакције арапских земаља произвођача нафте, нарочито након изјаве алжирског амбасадора при Уједињеним нацијама да су амерички планови “штетни”.⁹²

Дописник листа „Борбе“ из Париза, Жарко Стојановић, преноси да је француски министар спољних послова Мишел Жобер, поред критика на рачун Кисинџера и америчке политике, наглашавао да Европа и Сједињене државе нису у истој ситуацији и да је за Европљане једино решење да се споразумеју са Арапима и пазе да не учине ништа што би нашкодило једном таквом договору.⁹³ Жобер је на пут отишао уверен да се на овом састанку неће догодити ништа ново, рачунајући да ће Британија и Јапан подржати Француску у њеним ставовима, али и ослањајући се на индустријске уговоре које је Француска склопила са Ираном, Саудијском Арабијом и Ираком.⁹⁴ Душан Пешић, Политикин дописник из Париза заправо објашњава порекло француског одлучног става да се супротстави оснивању било каквог тела које би угрозило односе са арапским државама.

Нису изостала ни америчка гледишта на рачун француског министра спољних послова, која преноси Јуриј Густинчич у једном од својих чланака у листу „Политика“. Он наводи да је Мишел Жобер од стране америчке штампе оцењен као националиста и егоиста, али кључно је и његово мишљење да такав епитет може понети само ако се за националисту сматра онај који се не слаже са мишљењем најјачег.⁹⁵

Док се у Вашингтону води снажна дипломатска битка између француског и америчког става, Москва, колоквијално говорећи “из сенке“, са великом пажњом посматра ситуацију. Неспорно је да су совјетске симпатије на страни Француске, не само због идеје противљења америчкој доминацији, већ из разлога што сарадња земаља Западне Европе и Совјетског савеза постепено расте. Такође, Совјетски савез сматра да би Арапи требало да узму веће учешће у формирању цена не само нафте већ и прехрамбених производа,

⁹² Aurélie Élisabeth Gfeller, *Building a European Identity, France, the United States, and the Oil Shock, 1973-74.*, New York 2012., стр. 123.

⁹³ Ж. Стојановић, „Тринаести за столом“, *Борба*, 13. фебруар 1974., стр. 2.

⁹⁴ Д. Пешић, „На другој линији одбране“, *Политика*, 12. фебруар 1974., стр. 3.

⁹⁵ Ј. Густинчич, „Двобој Кисинџер-Жобер“, *Политика*, 13. фебруар 1974., стр. 1.

будући да они чине највећи проценат њиховог увоза, за Политику из Москве преноси Ристо Бајалски.⁹⁶

Резултат конференције било је стварање групе за контролу и управљање енергијом из које је новембра 1974. године проистекла Међународна агенција за енергију.⁹⁷ И док се у Вашингтону говорило о Француској као усамљеној и изолованој, у Паризу се говорило о „немачкој издаји“. Душан Пешић, помињани дописник Политике, пишући и за недељник „НИН“, преноси да је на састанку Деветорице у Бриселу, непосредно пре одласка у Вашингтон, усвојен документ којим се на конференцију гледа само као на консултовање потрошача и да Западна Европа неће одобрити стварање неке међународне институције. Међутим Валтер Шел, западнонемачки министар спољних послова, наступајући у име Деветорице, учинио је управо супротно. Предложио је оснивање једног сталног тела које ће контролисати и усклађивати енергетску политику земаља учесница.⁹⁸ Аутор завршава свој извештај сликовитим поређењем резултата конференције са једном фудбалском утакмицом у којој је Француска изгубила са 1:12, што доводи до закључка да ју је и њена најпоузданија савезница Британија напустила и на крају ипак, традиционално приступила америчкој страни.

У таквим околностима слика Западне Европе кретала се од оптимизма, успона, просперитета, осамостаљења, сарадње и јединства, преко поделе унутар континента на безбедне земље, које су у почетку заговарале исте принципе, и оне земље пред којима је стајала тешка борба, па све до потпуног разилажења унутар Европске економске заједнице.

⁹⁶ Р. Бајалски, „Сва права Европљанима“, *Политика*, 13. фебруар 1974., стр. 2.

⁹⁷ Asaf Siniver, *The Yom Kippur War: Politics, Legacy, Diplomacy*, Oxford University Press, New York 2013., стр. 187.

⁹⁸ Д. Пешић, „У де Головом стилу“, *НИН*, 24. фебруар 1974., стр. 28.-29.

4. Слика унутрашњих проблема

Нафтна криза која је трајала од октобра 1973. године до марта 1974. године најјаче је погодила западноевропску индустрију, друмски и авио-саобраћај, снабдевање електричном енергијом, монетарни систем. Посматрајући овај низ издваја се закључак да је свака грана привреде, држава које су потпале под неку од мера земаља произвођача, била на удару и да је сваки аспект једног просечног људског живота био поремећен због глобалног проблема званог нафтна криза. Угрожене државе прибегавале су разним стратегијама, неке су дипломатијом покушавале да обезбеде себи довољне количине петролеја, док су друге примењивале различите економске мере не би ли преживеле ту хладну зиму.

4.1. Саобраћај у западним земљама

Европске авиокомпаније почетком новембра 1973. године још увек нису имале већих проблема када је снабдевање горивом у питању. Међутим, пратећи како цене горива вртоглаво расту, од својих влада захтевале су да максимално контролишу цене горива за нафтне компаније. Поред тога, модернизација навигационих система, исправљање коридора, скратило би време летења и прилажења аеродрому, чиме би се знатно уштедело гориво.⁹⁹ Већ средином новембра британске авиокомпаније најавиле су да ће смањити потрошњу горива за 10%, што ће условити и смањење броја летова, нарочито прекоокеанских.¹⁰⁰ Авио-саобраћај у Сједињеним државама такође је подлегао можда и најоштријим мерама које је влада у Вашингтону усвојила, а то је да је 300 пилота и око 650 стручњака отпуштено услед смањивања броја летова за 7% у односу на претходну годину.¹⁰¹

Из Холандије, која је од свих западноевропских држава највише погођена одлукама арапских земаља, у југословенску штампу стижу вести да је холандска влада упозорила туристе који је требало да допутују из Немачке да са собом понесу довољне количине горива јер су све холандске бензинске пумпе затворене. Оваква упозорења нису уплашила немачке грађане, већ су у њима изазвале још веће интересовање да сазнају како се то њихови суседи сналазе без аутомобила. Осим тога што би били сведоци да се једна високоиндустријализована држава Холандија, како преноси Политика, вратила у

⁹⁹ Ч. Лакић, „Да ли ће се убудуће економичније летети“, *Политика*, 3. новембар 1973., стр. 10.

¹⁰⁰ ТАСС, „Британске ваздухопловне компаније смањиће број међународних летова“, *Политика*, 12. новембар 1973., стр. 3.

¹⁰¹ Ројтер, „Отпуштено три стотине пилота“, *Политика*, 4. децембар 1973., стр. 7.

деветнаести век и што би на холандским улицама видели чак и коњске запреге, Немци су могли да се суоче лице у лице са онима што можда и њих следује. Холандска влада је наложила возачима да приликом вожње не прелазе брзину већу од 100km/h, јер тиме штеде гориво. Међутим, мера којом се недељом забрањује приватни саобраћај, изазвала је низ нових проблема. Наиме, услед забрање вожње аутомобила недељом бензин је престао да се купује, па тако државна благајна није могла да се пуни новцем од пореза на продају бензина, док је истовремено велики број Холанђана тражио повраћај дела пореза на моторна возила, будући да не могу да их користе. Зато се становници Холандије враћају добром старом бициклу, толико да су се пред радњама стварали редови, а акције фабрика које производе бицикле нагло су скочиле.¹⁰²

Белгија се са несташицом горива борила тако што је све залихе бензина као и све бензинске станице ставила под надзор државе. На путевима је брзина кретања ограничена на 80km/h, осим за аутопутеве где је дозвољено возити до 100km/h, а у школама је укинута настава суботом како би се уштедело на грејању учионица.¹⁰³

И док владе осталих западноевропских земаља уводе строге мере штедње горива, влада Савезне републике Немачке се определила за нешто блаже рестрикције, како оцењује Политика. За почетак је уведена забрана коришћења приватних аутомобила недељом и ограничење брзине на 80km/h и 100km/h када је у питању вожња на аутопутевима. Такође, како би Немцима показао да се мере штедње односе пре свега на државну администрацију, а и да би свим министарствима и државним установама дао пример, канцелар Вили Брант је свом возачу дао налог да приликом вожње не прелази брзину од 100km/h.¹⁰⁴

У својој борби са несташицом горива, којој је придодато и повећање цена истог, државе су прибегле разним стратегијама како би најрационалније трошиле гориво, али су се махом враћале старим добрим боновима. Тако је Британија једна од првих земаља која је унапред у промет пустила бонове за бензин, пре него је британска влада усвојила мере рационалније потрошње.¹⁰⁵

За разлику од западних земаља којима је главни проблем била несташица петролеја, а још важније питање како до њега доћи, Совјетски савез као други произвођач нафте на

¹⁰² Ђ. Јулиус, „Скочиле акције бицикла“, *Политика*, 6. новембар 1973., стр. 4.

¹⁰³ Б. Дикић, „Како свет штеди бензин“, *Политика*, 12. новембар 1973., стр. 4.

¹⁰⁴ Ђ. Јулиус, „Млаз нафте постаје тањи“, *Политика*, 16. новембар 1973., стр. 4.

¹⁰⁵ Људи и догађаји, „Поново бонови за снабдевање“, *Политика*, 1. децембар 1973., стр. 5.

свету такође се суочавао са потешкоћама, али потпуно супротне природе. Предност совјетског грађанина у односу на западноевропске становнике била је у томе што је могао да купује бензин у неограниченим количинама. Становништво је било задовољно ценама које нису порасле последњих 15 година и, како преноси Ристо Бајалски директно из Москве, бензин је био јефтинији од киселе воде, а квалитет горива био је на високом нивоу. Међутим, оно што је Совјетима задавало муке јесте чињеница да је већина бензинских станица била самоуслугна, дакле потрошачи су сами морали да сипају бензин и почисте за собом, док су продавци само наплаћивали за купљено гориво. Такође, можда највећи проблем била је велика удаљеност између две бензинске станице, где је раздаљина између две станице у самој престоници износила чак 10 километара. Разуђености бензинских станица, или можда боље рећи мањку истих, погодовала је и чињеница да нису све пумпе примале готовину, већ се на неким гориво куповало за бонове, а да ствар буде још компликованија, продавци су имали право на један сат прекида рада за време ручка.¹⁰⁶ Зато се Совјетски савез посветио модернизовању бензинских станица и самој услузи, док су се земље Западне Европе бориле за сваки барел.

Сједињене државе су такође предузеле мере штедње, иако је влада у Вашингтону упорно уверавала како нафтни ембарго који су увеле арапске земље произвођачи није имао утицаја на државу. Међутим, председник Ричард Никсон је желевши да да пример, температуру у својој резиденцији смањивши на 20 степени, а светла у просторијама које се не користе била су угашена. Возила администрације путевима су се кретале уз брзину од највише 80km/h, а предвиђено је и да председнички авион лети спорије и тако штеди гориво.¹⁰⁷ Програм мера штедње који је председник Никсон објавио крајем новембра 1973. године обухватао је и забрану продаје бензина недељом, смањење испорука горива за грејање зграда, продавница. Један од водећих произвођача аутомобила „Дженерал моторс“ наговестио је да ће обуставити производњу аутомобила на седам дана и то у чак 16 својих фабрика, јер су модели које те фабрике производе због своје велике потрошње бензина слабије тражени.¹⁰⁸ Читајући један чланак листа Политика који је употпуњен духвитом фотографијом четири пуније даме које излазе малог фолксвагена, југословенски читалац би кроз шаљиву илустрацију сазнао како то америчка штампа осликава несташицу горива. Примером у коме поменуте даме које заједно теже више од

¹⁰⁶ Р. Бајалски, „Како се троши бензин“, *Политика*, 23. децембар 1973., стр. 3.

¹⁰⁷ „Америка заводи прве мере штедње“, *Политика*, 10. новембар 1973., стр. 3.

¹⁰⁸ Ј. Густинич, „Мења се начин живота“, *Политика*, 27. новембар 1973., стр. 3.

пола тоне, а возе се малим аутомобилом познатијим под надимком „буба“, америчким грађанима се препоручује да своје велике лимузине замене мањим возилима са мањом потрошњом бензина.¹⁰⁹

У Јапану је петролејска криза однела и један људски живот. Наиме, пошто није био у стању да својим муштеријама испоручи довољне количине горива, један Јапанац је извршио самоубиство, тако што се полио са 10 литара бензина и запалио. Колико је озбиљно схваћен нафтни потрес у Јапану, говори и чињеница да је у опроштајном писму које је оставио иза себе, супрузи наложио да фирми у којој је био водећи једног продајног одељења плати ових 10 литара бензина које је утрошио на одузимање сопственог живота.¹¹⁰

4.2. Нестабилност валута

Повећање цена нафте само је појачало већ постојеће проблеме са којима су се западне земље суочавале, пре свега питање инфлације и повећане незапослености. Нафтна криза је поред свих геополитичких питања које је отворила, допринела и урушавању кејнзијанског система и све већој неједнакости међу државама.¹¹¹ Анализирајући какве све последице може изазвати криза која је наступила, Политикин дописник Божидар Дикић¹¹² преноси да се у банкарским круговима у Швајцарској предвиђало да проглашење примирја између зараћених страна на Блиском истоку може имати доста утицаја на финансијски систем у виду смањивања камата. У случају да се рат одужио, а и због унутрашње кризе која је потресала Сједињене државе услед афере Вотергејт, очекивало се да ће доћи до пада вредности долара.¹¹³ Да су претпоставке нешто што је несигурно и самим тим лако обориво, сведочио је раст америчке валуте на западнонемачким берзама, тако да је за један долар било потребно 2,60 марака. Експерти

¹⁰⁹ Људи и догађаји, „Осећају несташицу безина“, *Политика*, 3. децембар 1973., стр. 2.

¹¹⁰ Б. Дикић, „Петролејски кошмар“, *Политика*, 19. новембар 1973., стр. 4.

¹¹¹ Asaf Siniver, *The Yom Kippur War: Politics, Legacy, Diplomacy*, Oxford University Press, New York 2013., стр. 191.

¹¹² Божидар Дикић рођен је 1924. године. Сарадник Политике постаје 1946. године и у почетку се бавио само домаћим темама. Када је почео да се бави питањима спољне политике, извештавао је из Аустрије, Чехословачке, Норвешке и до 1985. године четири пута је именован за сталног дописника из Немачке. Извештавао је из 25 земаља, био је сведок небројано важних светских догађаја попут Суецке кризе 1965. године и свргавања цара Хајла Селасија. Важио је за веома објективног новинара и врсног познаваоца спољнополитичких прилика. Крајем деведесетих година био му је забрањен улазак у редакцију листа Политика, међутим након 5. октобра се враћа и у штампи су се могла срести још по нека његова тумачења догађаја. Савременик је Јурију Густиничу, Мирославу Радојчићу, Душану Пешићу, Буки Јулиусу и другим новинарским величинама тог времена. Преминуо је 2016. године. www.politika.rs/sr/clanak/354970/Drustvo/Bozidar-Dikic-1924-2016, 15.07.2020., 20:45h

¹¹³ Б. Дикић, „Кад топови умукну камате падају“, *Политика*, 29. октобар 1973., стр. 4.

за финансије су све више нагињали мишљењу да Сједињене државе неће бити погођене кризом као западноевропске земље и да је ревалвација, односно повећање вредности долара, сасвим могућа.¹¹⁴

Поред долара који је захваљујући смиривању ситуације на Блиском истоку и сталног слабљења западноевропских валута ојачао, британска фунта је такође једна од монета која се високо позиционирала на европском тржишту, захваљујући томе што, у очима југословенске штампе, Британија није била толико погођена несташицом нафте као остале западноевропске државе.¹¹⁵ Међутим, убрзо је на лондонској берзи настала права хистерија, како Политика преноси забринута писања британске штампе. Арапске земље су одлучиле да повуку капитал из британских банака и улажу га у сопствени развој и то је довело до наглог пада акција индустријских концерни илити независних компанија под заједничком контролом. Такав потез изазвао је проблеме у хемијској и челичној индустрији и предвиђало се да ће за недељу дана производња челика опасти за 30% што ће даље утицати на аутомобилску индустрију и остале гране привреде.¹¹⁶

Фунта је још једном показала да нема стабилност какву има долар када је, и то баш у време штрајкова рудара, њен курс знатно опао. Ови унутрашњи немири који су потресали Британију доказали су да она ипак није потпуно изолована од проблема које је изазвала нафтна политика арапских земаља.

4.3. Штрајкови и отпуштања радника

Иако је чврсто држала арапску страну и грчевито се борила против утицаја Сједињених држава, ни Француску нису заобишле потешкоће које су зашле у сваки део света. Пораст цена у Француској започео је своју експанзију још у мају 1973. године, а до октобра су цене скочиле за чак 10%. Томе треба придодати и борбу за повећање надница коју су радници желели да воде путем синдиката и да преговарају директно са послодавцима тиме заобилазећи државне институције. Зато је задатак пред којим се нашло француско министарство финансија био да усклади пораст цена са повећањем надница.¹¹⁷ Али већ средином новембра 1973. године инфлација је довела до вртоглавог скока цена прехранбених производа, што су мали трговци искористили да увећају своју зараду подижући цене. Међутим, министарство финансија је донело одлуку о ограничењу

¹¹⁴ Танјуг, „Нови пораст вредности долара“, *Политика*, 8. новембар 1973., стр. 5.

¹¹⁵ УПИ, „Нјавећа вредност за последњих осам месеци“, *Политика*, 13. новембар 1973., стр. 4.

¹¹⁶ Танјуг, „Пометња на лондонској берзи“, *Политика*, 8. децембар 1973., стр. 4.

¹¹⁷ Д.Пешић, „Инфлација постаје све опаснија“, *Политика*, 25. октобар 1973., стр. 5.

зараде у малопродаји што је био импулс за пиљаре, млекације, месаре, угоститеље да отпочну серију штрајкова под паролом да су они „невине жртве владе која штити крупни капитал“. Највећи удар су наравно осетили потрошачи. На пијацама су велике количине воћа и поврћа пропадале и трунуле, од сељака се више није куповало, а и велепродаја је обуставила откуп. Душан Пешић, Политикин дописник из Париза, југословенској јавности оживљава слику ове тешке ситуације са којом се Француска бори преносећи да Парижани више не питају једни друге „Како сте?“, већ „Знате ли где могу да се купе першун и шаргарепа?“, у госте се не доносе букети цвећа већ кеса кромпира и да се радо присећају заборављених рођака на селу.¹¹⁸ Влада је услед престанка рада продаваца воћа и поврћа одлучила да са камиона продаје робу грађанима на улици, а истовремено је покушавала да нађе заједнички језик са трговцима.¹¹⁹

Једна од мера коју је Британија примењивала јесте скраћивање радне недеље на три дана, али не услед нафтне кризе него услед несташице угља. Британски рудари нису пристали на повећање надница од 16% колико им је влада понудила, а такође су и одбили да раде прековремено. Тако се Британија нашла пред озбиљним проблемом оскудевања у угљу, а осим тога металски радници и они које раде у аутомобилској индустрији запретили су обрнутим штрајком где би долазили на посао свих пет радних дана, упркос владиним одлукама. Ово унутрашње питање Британије, преноси Политика, могло би да има кобне последице по стабилност премијера Едварда Хита на позицији коју обавља, јер уколико буде наставио са непопуштањем пред захтевима радника, поверење народа мораће да испита на новим изборима.¹²⁰ Посматрачи ситуације у Британији не искључују и могућност претеривања од стране владе не би ли тиме незадовољство народа свалила на рударе и сву кривицу приписала њима. Чак и они неутрални, који се не сврставају ни на једну сукобљену страну, ипак имају више аргумената против владе. Указују на то да влада није увела порезе који су на штету имућнијих Британаца, већ да највеће трошкове сноси управо обични грађани, преноси Мирослав Радојчић директно из Лондона.¹²¹

Како се сукоб синдиката и владе пренео и у наредну 1974. годину, у јануару је дошло до штрајка машиновођа којима су се придружили и железничари те је читав железнички саобраћај у јужној Енглеској обустављен. До свеопштег штрајка рудара још увек није долазило, али како су постојале индиције за тим, министар енергетике лорд Карингтон

¹¹⁸ Д. Пешић, „Кромпир вреди злата“, *Политика*, 13. новембар 1973., стр. 4.

¹¹⁹ Танјуг, „Могу се купити само лекови и новине“, *Политика*, 16. новембар 1973., стр. 4.

¹²⁰ М. Радојчић, „Два пресудна дана“, *Политика*, 27. децембар 1973., стр. 3.

¹²¹ М. Радојчић, „Британија се сналази како зна и уме“, *Политика*, 3. јануар 1973., стр. 3.

је упозорио да ће уколико до штрајка буде дошло радна недеља бити сведена на свега два дана, а услед тога нови контингент радника остао би без посла.¹²² Колику дозу претње и упозорења носи једна оваква изјава и колико то погодује ионако натегнутој ситуацији, југословенски читалац могао је сам да процени према догађајима који су уследили.

Међу вестима које су заузеле место неким другима на насловној страни, нашла се вест да је штрајк рудара окончан након избора и да је формирана нова лабуристичка влада. Нови премијер Харолд Вилсон постигао је договор са рударима о повећању наднице са 25 на 35 фунти и услед тога враћен је стари принцип рада пет дана у недељи. Целокупна британска штампа, па чак и они листови који су били наклоњени козервативној странци, писали су да је ово велика победа рудара и да је спречена катастрофа већих размера британске индустрије.¹²³

Енергетска криза у Западној Европи изазвала је одлуке неколико влада западноевропских земаља да се обустави пријем нових радника изван Европске економске заједнице, а са заоштравањем нафтне кризе и падом производње у аутомобилској индустрији и другим гранама привреде, велики број радника остао је без посла.

Проблематика која је можда и највише занимала југословенску јавност јесте управо питање шта ће бити са Југословенима који су на раду у иностранству или тек треба да иду. Влада Савезне републике Немачке је међу првима почела да примењује ову меру забране доласка радника, иако су фабрике захтевале довођење 60 хиљада нових. Међутим, како преноси Политика, ова мера била је само привремена, док се ситуација са енергетском кризом и несташицом горива не стабилизује. Влада у Бону уверавала је да за оне који су већ запослени у Западној Немачкој нема бојазни да ће остати без посла, али то је, како тумаче посматрачи, само начин да се осигура рад.¹²⁴ Поред Савезне републике Немачке, Данска и Аустрија су такође обуставиле пријем нових радника, међутим Аустрија је као и Западна Немачка гарантовала да до отпуштања пријављених радника неће доћи, већ да је ова мера донета ради решавања проблема илегалних радника и да 200.000 Југословена који су на раду у Аустрији неће осетити никакве потешкоће, југословенску јавност уверавала је Политика.¹²⁵

¹²² Танјуг, „Рудари се изјашњавају за генерални штрајк“, *Политика*, 29. јануар 1973., стр. 3.

¹²³ Танјуг, „Први успех Вилсонове Владе“, *Политика*, 8. март 1974., стр. 1.

¹²⁴ Ђ. Јулиус, „Обушављен долазак нових страних радника“, *Политика*, 24. новембар 1973., стр. 3.

¹²⁵ Танјуг, „Аустрија ће обуставити пријем нових страних радника“, *Политика*, 3. децембар 1973., стр. 3.

Међутим, страх од отпуштања долази са друге стране, из Француске, земље која према извештајима штампе, није подлежала забранама и ограничењима земаља произвођача петролеја. Фабрика аутомобила Пежо најавила је да југословенским радницима којима су уговори о раду истицали са почетком нове 1974. године, исти неће бити продужени. И иако би се учинило да број од 250 радника и није био тако велик, не сме да се изгуби из вида да је то само једна фабрика и да се примена такве стратегије очекивала и у другим индустријским делатностима. Фабрика марке аутомобила Цитроен је такође најављивала да ће пред крај 1973. године обуставити рад на 11 дана, пошто је продаја аутомобила ишла све теже.¹²⁶

Да би уиле поверење својим радницима југословенске институције попут Социјалистичког савеза Србије за раднике на привременом раду у иностранству захтевале су од надлежних органа да се припреме на повратак око 30.000 радника и обезбеде им ново запослење. Уверавано је да радних места у земљи има довољно, да је само потребно обезбедити увоз пољопривредне и занатске опреме. Међутим, Политика открива да су институције пре свега тежиле да задовоље своје потребе за новим кадровима и прво обезбеде посао висококвалификованим и образованим радницима, а истовремено осуђивале дискриминациону политику према страним радницима коју су примењивале западноевропске државе.¹²⁷

4.4. Нова 1974. година

Чувени Лас Вегас, град створен за љубитеље игара на срећу и коцке, седамдесетих година је такође важио и за најосветљенији град на свету. Ипак, када је на снагу ступио амерички закон о штедњи горива и када је потрошња електричне енергије смањена за 35%, град је запао у полумрак и више га нису обасјавале велике, многобројне светлеће рекламе.¹²⁸ Једна од најпознатијих трговачких улица италијанске престонице, Виа Фратина, није била ни налик ономе како изгледала претходних зима уочи Божића. Уместо осветљених излога и раскошне уличне расвете, Италијани су “уживали” у Божићној јелци без икаквих светлећих украса.¹²⁹

¹²⁶ Танјуг, „Пежо отпушта 245 југословенских радника“, *Политика*, 12. децембар 1973., стр. 4.

¹²⁷ Танјуг, „За раднике који се враћају у земљу има довољно радних места“, *Политика*, 15. децембар 1973., стр. 8.

¹²⁸ Људи и догађаји, „Све због нафте“, *Политика*, 17. новембар 1973., стр. 3.

¹²⁹ Људи и догађаји, „Неосветљена јелка“, *Политика*, 26. новембар 1973., стр. 3.

Стару годину и “старе” проблеме тадашњи свет испратио је уз мање или више светла. Па су се тако Енглези изашавши на улице сусрели очи у очи са реалношћу, будући да чувени Трафалгар сквер није био ни упола шарен и осветљен као претходних година, али их је управо то навело да се у великом броју окупе на том месту и пркосе проблемима. У Њујорку се такође на кратко заборавило на енергетску кризу, становници су се окупили на Тајмс скверу и посматрали светлосне ефекте, а тачно у поноћ у ваздух је пуштено хиљаду разнобојних балона. Из Беча је традиционално путем ТВ-мреже емитован концерт бечких филхармониста, одржан је традиционални новогодишњи бал у Хофбургу, али је новогодишњу еуфорију помало смирила забрана пуцања која је тада први пут примењена. Јапанци су Нову годину дочекали у оквиру својих породица јер је за њих то пре свега породични празник, а слично њима и Французи су испратили стару годину.¹³⁰ Политика закључује да енергетска криза није успела да поквари дочек нове 1974. године, али већ првог јануара, на кратко заборављени проблеми, поново су постали свакодневница.

¹³⁰ „Мрак и енергетска криза нису помутили славље“, *Политика*, 3. јануар 1974., стр. 4.

Закључак

Након окончања Другог светског рата, нафтна криза из 1973. године поново је уздрмала читав свет. Иако су последице једног и другог феномена потпуно немерљиве у сваком погледу, оно што је заједничко јесте да је сваки угао света био део тренутних збивања. Међутим, сада по први пут развој догађаја није зависио од одлука великих сила, већ од неких територијално малих земаља, до тада потпуно скрајнутих и изолованих од свих светских дешавања, такозваних земаља Трећег света. Зато би једна од тековина нафтне кризе могло да буде све веће ангажовање малих држава на међународној политичкој сцени, без чијег учешћа не би могле да се доносе одлуке, а тиме би се спречило да и даље буду предмет интересовања великих сила. Међутим, јединство тих земаља које је само на моменте било у свом пуном сјају, није било довољно чврсто да би до веће самосталности и дошло. Али се ипак не сме губити из вида, да је стратегија примене петролеја у дипломатске сврхе, управо те мале земље, земље у развоју, земље које су до пре само неколико деценија биле пустош покривена песком, учинила једним од најбогатијих у свету.

Насупрот томе, захваљујући кризи испливало је на површину право стање ствари у оквиру Атлантског пакта и Европске економске заједнице. Показало се да идеали попут солидарности и јединства не могу опстати у окружењу где су апетити и интереси појединаца, ипак основни циљ. У таквим околностима, већ при првој препреци, као што је било питање помоћи Холандији, земље које су некада најгласније пропагирале заједништво, сада су најревносније чувале своју кожу. И због тога нису била случајна и неоснована предвиђања аналитичара да би могло доћи и до распада Европске економске заједнице, што би било посебно интересантно у тренутку када су односи са водиљом Сједињеним државама такође из корена поремећени.

Ипак, Сједињене државе су западноевропски раздор успеле да искористе како би одвратиле поједине државе од идеје осамостаљивања. Француска која је најстраственије пропагирала ослобађање од америчког протектората, успела је да обезбеди подршку и других западноевропских земаља, најпре Британије и Савезне Републике Немачке. Југословенска штампа је тако сликовито и убедљиво писала о пријатељском односу Француске и Британије, да је просечан читалац стицао утисак једног нераскидивог савеза. Али су енергетска криза и манипулативна политика Сједињених држава учиниле да крај нафтног потреса Француска дочека изолована и сама.

Оно што је било заједничко за све земље света, осим за арапске, били су проблеми најпре економске и социјалне природе које је требало решити. Чињеница је да се нафтни потрес осетио свуда, и у земљама пријатељима арапског народа и у оним које то нису биле, разлика је само у интензитету и последицама. Повећање цена нафте приморало је све земље потрошаче да издвајају већа средства како би обезбедиле себи довољне количине петролеја, што је у моменту велике инфлације био огроман изазов. У многима су се осетиле несташнице горива, електричне енергије, цене свих производа вртоглаво су скакале, у Француској је дошло чак и до поскупљења новина, а у Југославији су повећане цене лекова. Власти су се довијале на разне начине, покушавајући да крај 1973. године дочекају са што мањим губицима, али и на положају, што конзервативном режиму у Британији није пошло за руком.

Са сигурношћу се може рећи да су се последице нафтне кризе осећале дуго након њеног окончања. У годинама које су уследиле претпоставља се да се није очекивало да ће ова криза добити и епитет „прва“, јер је већ 1978. године дошло до новог повећања цене петролеја и друге нафтне кризе. Закључује се да је прва нафтна криза оставила веома озбиљне дугорочне последице које су пре свега довеле до избијања друге нафтне кризе, а затим и до тога да она буде знатно тежа и изазовнија.

Списак извора и литературе

Извори:

- „Борба“ 1973-1974.
- „НИН“ 1973.-1974.
- „Политика“ септембар 1973.-март 1974.

Литература:

Монографије:

- Asaf Siniver, *The Yom Kippur War: Politics, Legacy, Diplomacy*, Oxford University Press, New York 2013.
- Aurélie Élisabeth Gfeller, *Building a European Identity, France, the United States, and the Oil Shock, 1973-74.*, New York 2012.
- Baumann Michael Scott, *Crisis in the Middle East: Israel and the Arab States 1945-2007*, London 2009.
- Bogetić Dragan, *Jugoslovensko-američki odnosi u vreme bipolarnog detanta 1972-1975*, Beograd 2015.
- Craig Daigle, *The limits of Détente, The United States, the Soviet Union and the Arab-Israeli Conflict 1969-1973.*, Yale University Press, 2012.
- Dimić Ljubodrag, „*Jugoslavija i Hladni rat, Ogledi o spolnoj politici Josipa Broza Tita (1944-1974)*“, Beograd 2014.
- Dubravka Stojanović, *Rađanje globalnog sveta 1880-2015.: vanevropski svet u savremenom dobu*, Beograd: Udruženje za društvenu istoriju 2015.
- Duco Hellema, Cees Wiebes, Toby Witte, *The Netherlands and the Oil Crisis, Business as Usual*, Amsterdam University Press, Amsterdam 2004
- Elisabetta Bini, Giuliano Garavini, Federico Romero, *Oil shock, The 1973 crisis and its economic legacy*, 2016.
- Melvyn P. Leffler, Odd Arne Westad, *The Cambridge History of the Cold War, Volume II, Crises and Détente*, Cambridge University Press 2010.
- Mehran Kamrava, *The Modern Middle East, A Political History since the First World War*, University of California Press, 2005.

- Ramadi Mohamed, Mahdi Wael, *OPEC in a Shale Oil World, Where to Next?*, Switzerland 2015.
- Rausher Michael, *Opec and the Price of Petroleum*, Theoretical Considerations and Empirical Evidence, Springer-Verlag Berlin, Heidelberg 1989.
- „Знаменити Јевреји Србије“, библиографски лексикон, Савез јеврејских општина Србије, Београд 2011.

Чланци и расправе:

- Богетић Драган, *Особености и дилеме Алжирског самита несврстаних 1973.*, Токови историје 1/2018
- Painter, David S., *Oil and geopolitics: the oil crises of the 1970s and the Cold War*, Historical Social Research, 2014.

Линкови:

<http://www.politika.rs/scc/clanak/385464/Zivot-i-stil/Najbolji-saveti-dobijeni-od-novinarar>

<https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1204232>

<http://www.politika.rs/scc/clanak/435366/Umro-Dusan-Pesic-dugogodisnji-novinar-i-urednik-Politike>

<http://www.nin.co.rs/2000-01/20/11226.html>

<https://www.danas.rs/drustvo/preminuo-novinar-slobodan-pavlovic/>

www.politika.rs/sr/clanak/354970/Drustvo/Bozidar-Dikic-1924-2016

https://web.archive.org/web/20110820175540/http://www.historisch.apa.at/cms/apa-historisch/dossier.html?dossierID=AHD_19730928_AHD0001